

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЖИТОМИРСЬКИЙ
АГРОТЕХНІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ

Перша
світова
війна

Рева
люція-
Центральна
Рада

Опорний конспект з історії України (1914–1945 рр.)

Встановлення та утвердження комуністичного
тоталітарного режиму

студент _____ групи _____

Західно-
українські
землі
в міжвоєнний
період

Друга
світова
війна

Розробники опорного конспекту:

- Ю. В. Малихін** – викладач суспільних дисциплін Житомирського агротехнічного фахового коледжу, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.
- Л. П. Малихіна** – викладач суспільних дисциплін Житомирського агротехнічного фахового коледжу, спеціаліст вищої категорії.

Р Е Ц Е Н З Е Н Т И :

- І. М. Можарівська** – кандидат педагогічних наук, заступник директора Житомирського агротехнічного фахового коледжу з навчально-методичної роботи.
- С. В. Стельникович** – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри Історії України Житомирського державного університету ім. Івана Франка

Обговорено та схвалено на засіданні циклової комісії гуманітарних та суспільних дисциплін Житомирського агротехнічного фахового коледжу (протокол №5 від 08.11.2023 р.).

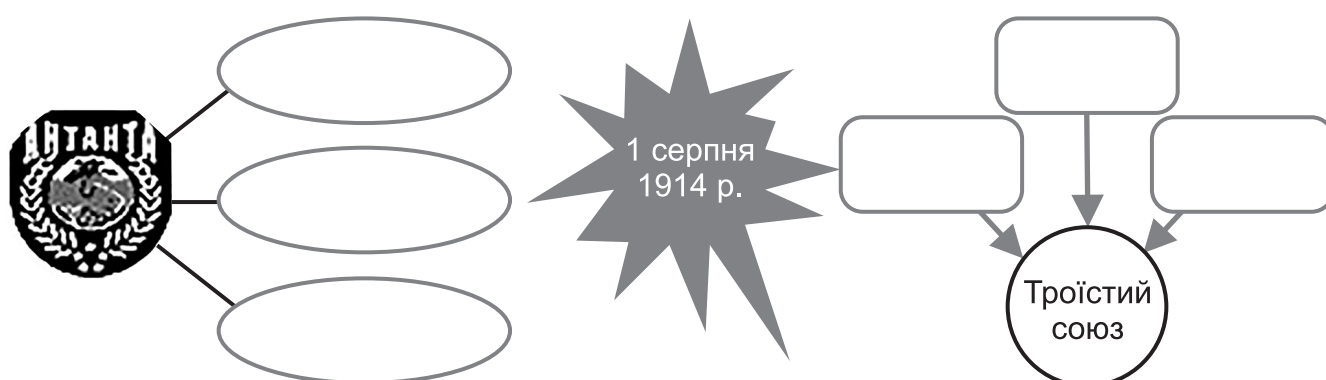
Рекомендовано до друку методичною радою Житомирського агротехнічного фахового коледжу (протокол № 4 від 6.12.2023 р.).

Україна в Першій світовій війні

1. Українські землі напередодні Першої світової війни.

Плани воюючих держав щодо України

Напередодні війни українські землі перебували у складі Російської та Австро-Угорської імперій. Австрійська політика – м'якша. Економічно більш розвинуті землі у складі Російської імперії.

Плани воюючих держав щодо українських територій	
Російська імперія	
Австро-Угорщина	
Німеччина	

2. Позиції українських політичних сил щодо війни

Наддніпрянська Україна	
Політична сила (представник)	Ставлення до війни
Симон Петлюра (УСДРП)	
Володимир Винниченко (УСДРП)	
Товариство українських поступовців (ТУП)	
Західна Україна	
Організація	
Заснування	

Лідер		
Позиція		
Мета		

3. Бойові дії на території України

Українські землі з першого дня війни стали театром бойових дій між австро-німецькими та російськими військами. По них проходив Південно-Західний фронт Російської імперії (з 1917 р. – Український), до якого у 1916 р. додався ще й Румунський.

Битва	Хід. Наслідки
Галицька	
Фортеця "Перемишль"	
Горлицький прорив	
Брусиловський прорив	
У березні 1917 р. до влади в Російській імперії приходить Тимчасовий уряд. Він починає новий наступ, який не вдається. Австро-німецькі війська роблять контрудар. Росіяни відходять ще далі ніж у 1915 р. Така лінія проіснувала до Берестейського миру 1918 р.	

4. Українські січові стрільці (УСС)

УСС створено в 1914 р. з ініціативи ГУР. Основа: вихованці пожежно-спортивних організацій ("Сокіл", "Січ", "Пласт"). Перший командувач – Михайло Галущинський. Воювали й іноземці, навіть представник династії Габсбургів Вільгельм фон Габсбург-Лотрінген – австрійський архієпископ, полковник армії УНР, поет, який виділявся безмежною любов'ю до України. Вояки УСС називали його Василем Вишиваним.

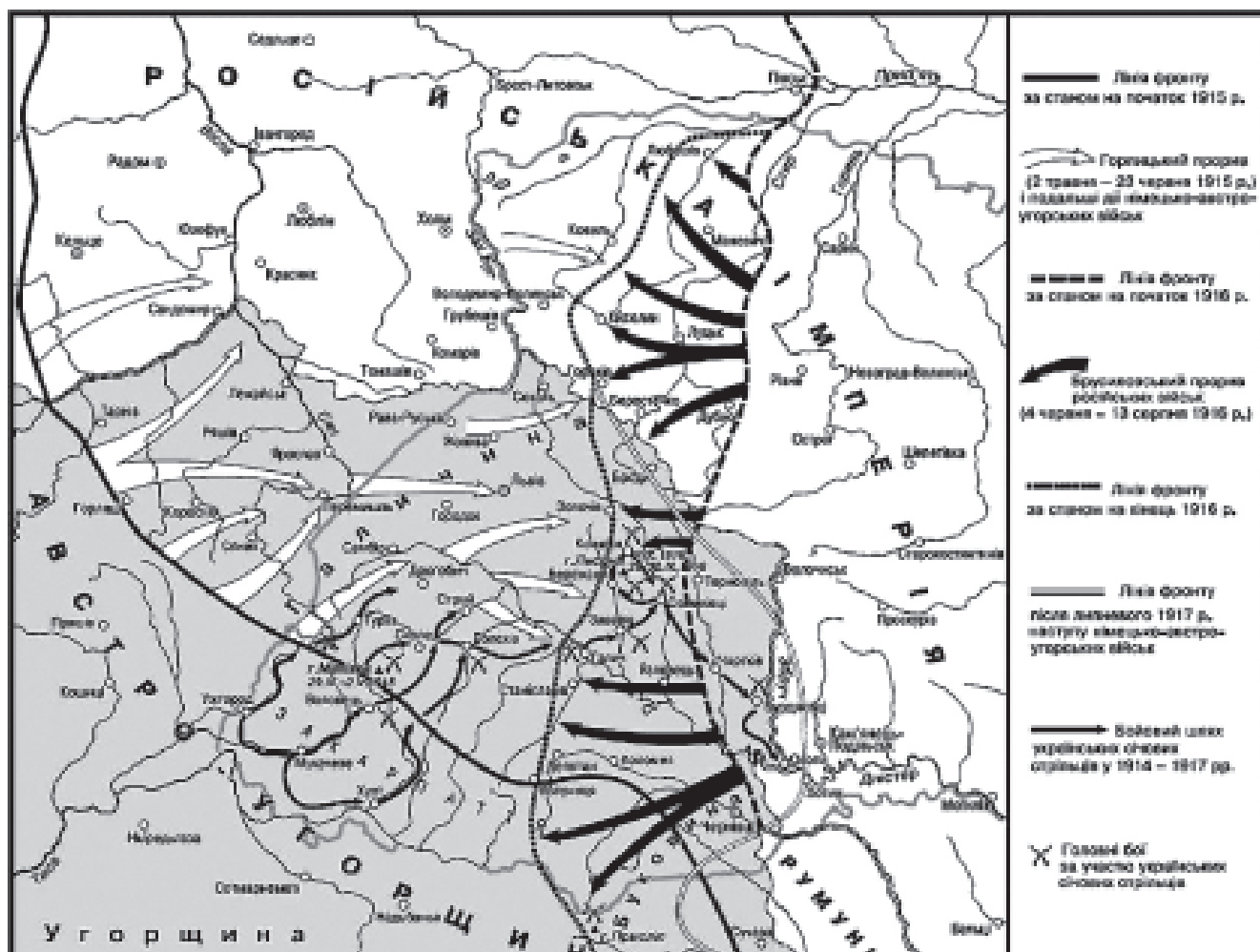
Бойовий шлях	
Дата	Основні бойові дії
Вересень 1914 р.	
29 квітня – 2 травня 1915 р.	
Кінець 1916 р.	
Лютий 1917 р.	
Червень 1917 р.	
Березень – жовтень 1918 р.	
Листопад 1918 р.	

5. Наслідки війни для українців

Розорення земель, біженці, людські втрати (близько півмільйона), інваліди, полонені, економічна криза, інфляція, страйки, скорочення посівів. Послаблення Російської та Австро-Угорської імперій. Визрівання свідомості українського народу, перетворення його на повноцінну націю, готову до створення власної держави.

*Галицька битва.
Галицько-Буковинське генерал-губернаторство*

Горлицький прорив, Брусиловський прорив, бойовий шлях УСС

На дозвіллі

Пісня "Ой, у лузі червона калина" у 2022 році стала голосом усього українського народу в боротьбі за незалежність у повномасштабній війні з Росією. Під час Першої світової війни вона виконувалась січовими стрільцями.

Після того, як лідер українського гурту "Бумбокс" Андрій Хливинок заспівав її а капела посеред Києва, який бомбили російські війська, пісня набула нової популярності.

За однією з версій перший варіант пісні написав 1912/1914 року поет, директор та режисер Українського театру "Руська бесіда" Степан Чарнецький. 1914 р. в місті Стрий її почув чотар Українських січових стрільців Григорій Трух. Новий варіант "Ой, у лузі червона калина" був створений після того, як Трух додав до нього кілька куплетів. Наприкінці 1980 року пісня отримала ще один куплет. Його додали українські дисиденти: Леопольд Яценко і Надія Світлична.

*Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!*

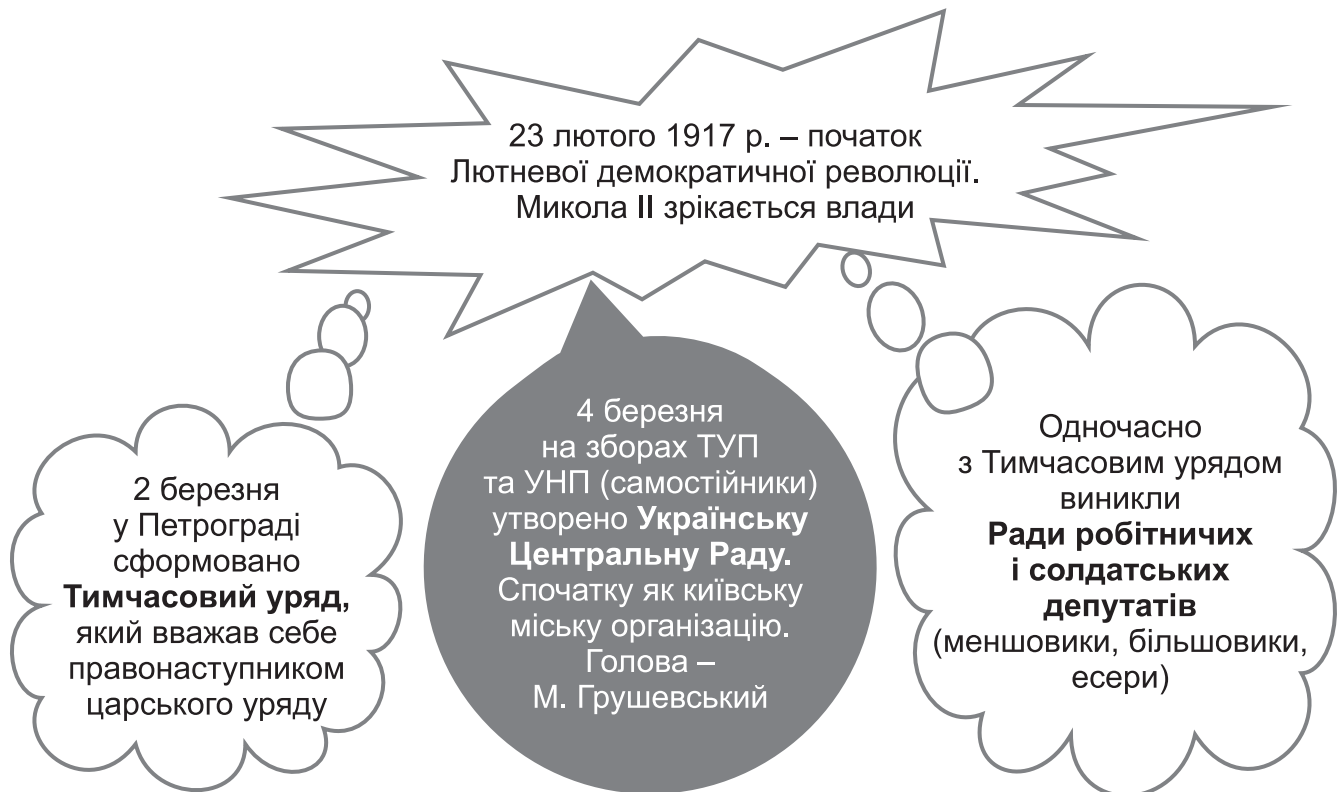
*Марширують наші добровольці у кривавий тан,
Визволяти братів-українців з московських кайдан.
А ми наших братів-українців визволимо,
А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!
А ми наших братів-українців визволимо,
А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!*

*Ой у полі ярої тишениці золотистий лан,
Розпочали стрільці українські з москалями тан,
А ми тую ярую тишеницю ізберемо,
А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!
А ми тую ярую тишеницю ізберемо,
А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!*

*Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
То прославить по всій Україні січових стрільців.
А ми тую стрілецьку славу збережемо,
А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!
А ми тую стрілецьку славу збережемо,
А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!*

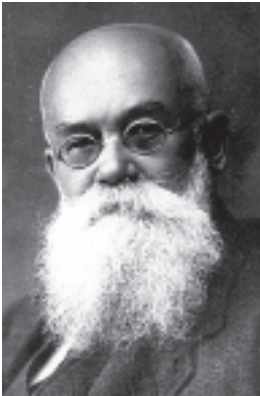
Українська революція. Центральна Рада

1. Утворення Української Центральної Ради (УЦР)

Партійний склад УЦР			
Українська соціал-демократична робітнича партія (УСДРП)	Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР)	Українська народна партія (УНП)	Товариство українських поступовців (ТУП)
+ Безпартійні			

2. Проголошення автономії України

Події, що призвели до Першого універсалу		
Дата	Подія	Суть
	100-тисячна маніфестація у Києві	
	Всеукраїнський національний конгрес	
	Перший Всеукраїнський військовий з'їзд	
	Другий Всеукраїнський військовий з'їзд	

Основні положення Першого універсалу (10 червня 1917 р.)

- ✓ Проголошення автономії України.
- ✓ УЦР – найвищий державний орган влади в Україні до скликання Всенародних Українських Зборів.
- ✓ Кожне село, волость, повіт мали встановити зв'язок з УЦР, створити місцеві українські органи влади.
- ✓ Створення скарбниці ("податок на рідну справу").
- ✓ Після ухвалення відповідного закону народ мав право закріпити власність на землю.

15 червня створено перший український уряд нових часів
ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАРІАТ на чолі з Володимиром Винниченком

3. Другий універсал УЦР

Тимчасовий уряд засудив I Універсал, але через брак військової сили змушений був йти на переговори. Зміст угоди між УЦР та ТУ перша опублікувала в II Універсалі від 3 липня 1917 р.

Позитивні та негативні сторони II Універсалу	
Позитив	Негатив
- Офіційне визнання автономії України. - УЦР – вищий орган революційної демократії; Генеральний Секретаріат – вищий орган крайового управління. - Згода на українізацію військових частин	- Закон про автономію мали затвердити Установчі збори. До цього УЦР зобов'язувалась самочинно не здійснювати акт автономії. - Не уточнювалась територія влади УЦР та повноваження Генерального Секретаріату. - Склад Генерального Секретаріату затверджувався ТУ. УЦР поповнювалась представниками нацменшин. Комплектування українських військових частин мало бути під контролем російського командування

Проти II Універсалу виступили самостійники, які в ніч з 4 на 5 липня піднімають повстання, але воно було придушено вірними ТУ військами.

II Універсал не влаштовував жодну зі сторін.

15 липня 1917 р. УЦР розробила статут Генерального Секретаріату.

4 серпня 1917 р. ТУ прислав УЦР "Тимчасову інструкцію", яка перекреслила всі попередні домовленості. УЦР була змушена її прийняти, бо фактично втратила підтримку армії.

Основні положення "Тимчасової інструкції"
- Генеральний Секретаріат стає органом ТУ. - Повноваження Генерального Секретаріату обмежуються (з них випускається військова, харчова справа, міжнародні відносини, пошта, телеграф тощо). - Правочинність ГС поширювалась лише на 5 з 9 українських губерній (і то не повністю): Київську, Волинську, Подільську, Полтавську, Чернігівську

4. Третій Універсал.

Проголошення Української Народної Республіки

8–15 вересня у Києві відбувся З'їзд народів, який закликав до федеративної перебудови Росії. Наслідок: УЦР порушує "Тимчасову інструкцію" і поширює свою компетенцію на усі сфери життя в усіх 9 українських губерніях. Через це спалахує черговий конфлікт між УЦР та ТУ. Але 25 жовтня внаслідок перевороту до влади в Петрограді приходять більшовики.

Спочатку УЦР це сприйняла позитивно, але зрозумівши, що вони домагатимуться всієї повноти влади в Україні, створила Комітет з охорони революції. 27 жовтня ГС виступив з відозвою до громадян Укра-

Кількість військ сторін

їни, в якій заборонив підтримувати більшовиків, а їхній уряд – Раду народних комісарів – визнав лише як уряд центральних районів Росії. Це загострило відносини з більшовиками. В Києві сформувались три ворожі табори з певною кількістю військ.

29 жовтня більшовики починають збройне повстання. Внаслідок: війська ТУ залишають Київ. У столиці виникає своєрідне двовладдя: більшовики та УЦР. Бачачи в більшовиках (Радах) небезпеку для України **7 листопада УЦР** проголошує **III Універсал**. В ньому – широка програма перетворень.

Основні положення III Універсалу (7 листопада 1917 р.)	
✓	Як рівноправна частина Російської федерації проголошувалась Українська Народна Республіка (УНР).
✓	До проведення Установчих Зборів найвищим законодавчим органом є УЦР, а виконавчим – ГС.
✓	До УНР мають бути включені землі, де більшість населення становлять українці.
✓	Приватна власність на землю скасовувалась. Вона – власність всього народу, тож мала передаватись йому без викупу. Але остаточно це питання мали вирішити Установчі Збори.
✓	Мирні переговори з Четвертим союзом.
✓	Свобода слова, друку, віри, зібрань... Недоторканість особи й помешкання.
✓	Скасування смертної кари.
✓	Впровадження 8-годинного робочого дня.
✓	Право на територіальну автономію для нацменшин (євреї, поляки, росіяни).
✓	На 27 грудня призначено вибори до Українських Установчих зборів, які мали узаконити нові державні форми УНР.

5. Проголошення радянської влади в Україні

<i>Дата</i>	<i>Подія, хід, значення</i>	
30 листопада 1917 р.		
4–6 грудня 1917 р.		
4 грудня 1917 р.		
7 грудня 1917 р.		
11–12 грудня 1917 р.		
<i>Влада</i>	Українська	Радянська
<i>Назва держави</i>		
<i>Законодавча влада</i>		
<i>Виконавча влада</i>		
<i>Столиця</i>		
Початок 1918 р.	Аби дестабілізувати ситуацію на українських землях, більшовики сепаративним шляхом створюють Донецько-Криворізьку, Одеську, Таврійську та Донську республіки.	

6. Війна радянської Росії проти УНР (кін. 1917 – поч. 1918 рр.)

Вище політичне керівництво у війні з УНР здійснював Антонов-Овсієнко.

Військове – Муравйов.

Головнокомандувач всіх військ – Юрій Коцюбинський (впливу жодного не мав, використовувався більшовиками з пропагандистською метою через відомого батька – Михайла Коцюбинського).

Тактика: просування по лініях залізниць та встановлення контролю над великими промисловими і транспортними центрами.

До кінця січня 1918 р. південь України захоплено. Тоді ж захоплено й Крим, де кримськими татарами у грудні 1917 р. було проголошено Кримську Демократичну Республіку. Глава уряду – Номан Челебіджіхан (організатор Курултаю, на якому й було створено КДР, заарештований і згодом розстріляний більшовиками).

Масовий наступ більшовиків з Білорусії на Київ.

Подвиг київських студентів та гімназистів на чолі з сотником Омельченком на станції **Крути (16 січня)** вступили у бій з переважаючими силами більшовиків, розбиті). Регулярні війська УНР їм допомогти не змогли, бо тоді ж більшовики підняли повстання на київському заводі Арсенал (придушено 22 січня). 26 січня більшовики захопили Київ, проводять "червоний терор". УЦР перебирається до Житомира, потім до Сарн.

7. Четвертий Універсал УЦР

Зважаючи на більшовицький наступ, **9 січня 1918 р.** затверджено **Четвертий Універсал**.

Основні положення IV Універсалу

- Проголошення незалежності УНР.
- Підтвердження прав і свобод, зазначених у III Універсалі.
- Генеральний Секретаріат перейменовано на Раду Народних Міністрів (30 січня головою став Всеволод Голубович).
- До весняних с/г робіт мала відбутися аграрна реформа.
- Заклик до громадян УНР боротись з більшовиками.
- Почати переговори із Четвертим союзом щодо миру.

В день проголошення IV Універсалу УЦР прийняла закон про національно-територіальну автономію (автоматично автономія визнавалася за трьома найбільшими національними групами: росіянами, євреями, поляками; всі інші національності могли отримати автономію, якщо зберуть 10 тис. голосів)

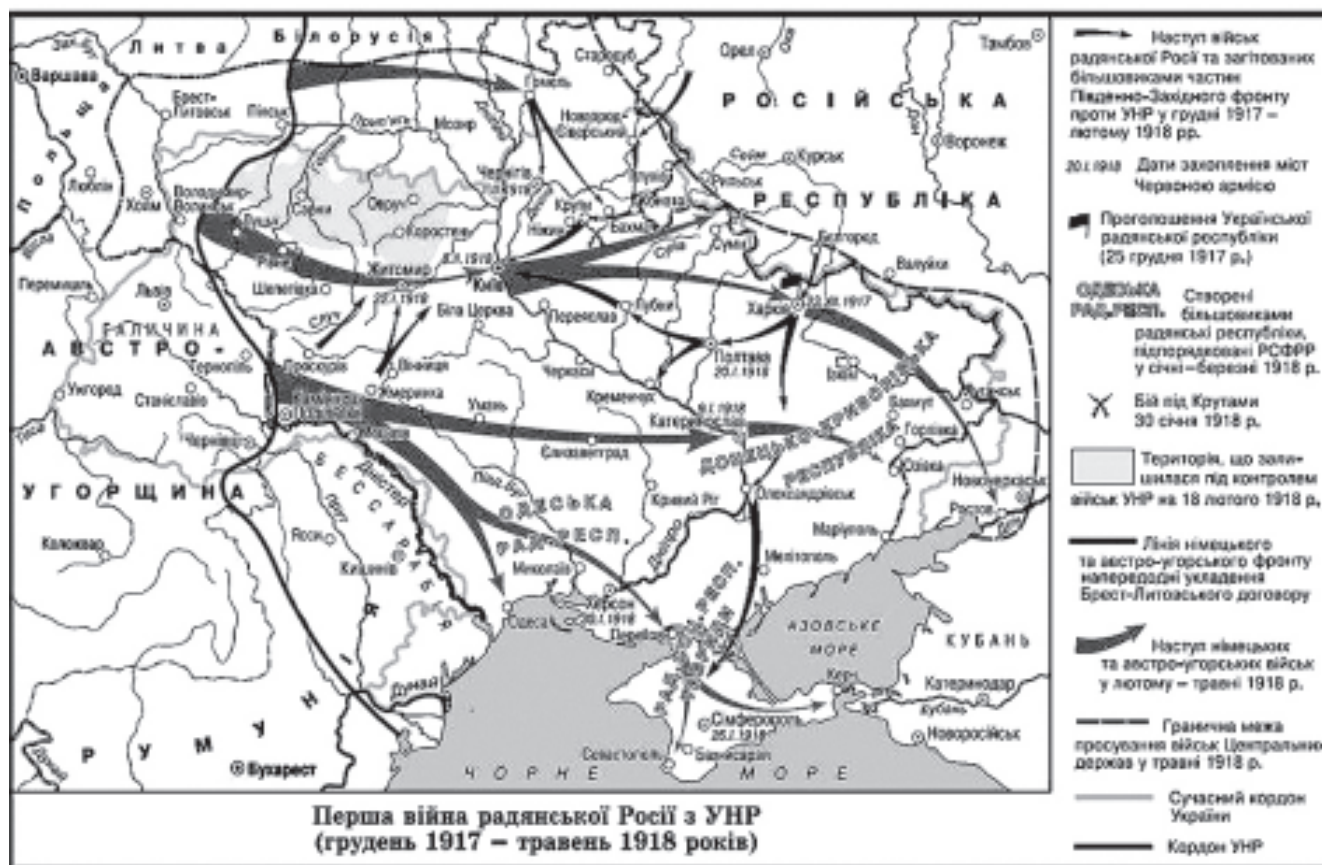
8. Брестський мирний договір

Ініціатива мирних переговорів належала більшовикам, які 2 грудня 1917 р. уклали перемир'я з Четвертим союзом. Переговори велись у Брест-Литовську.

11 грудня Генеральний Секретаріат втрутився в цей процес. Делегацію очолив Всеволод Голубович (згодом Олександр Севрюк).

Берестейський (Брест-Литовський) мирний договір	
УНР	Більшовицька Росія

Після підписання свого договору делегація УНР попросила допомоги у Четвертного союзу в боротьбі з більшовиками. У лютому війська Четвертного союзу пішли у наступ. З березня радянські війська залишили Київ. У квітні під керівництвом Петра Болбочана відбувається Кримська операція. Війська УНР фактично захопили Крим, але через наполягання німців змушені були залишити його. До кінця квітня більшовики витіснені з України.

Тема 3.

Україна у боротьбі за збереження державної незалежності (1918–1921 рр.)

1. Гетьманат Павла Скоропадського

Після звільнення України від більшовиків УЦР повернулась до Києва, але виявилась нездатною виконати договір про постачання продовольства Німеччині. Тому німецька сторона робить ставку на Павла Скоропадського.

28 квітня відбувся Всеукраїнський з'їзд землевласників (хліборобський конгрес), де прийнято рішення про монархічну форму правління у вигляді гетьманату, а П.Скоропадського обрано гетьманом.

В ніч на 29 квітня прихильники Скоропадського оволоділи державними установами. Цього ж дня останніми рішеннями УЦР були прийняття Конституції та проголошення Грушевського Президентом УНР.

Закони про тимчасовий державний устрій України	
Маніфест "Грамота до всього українського народу"	Закон про тимчасовий державний устрій України
Федір Лизогуб формує уряд. Особливість: уряд сформовано за професійною, а не за партійною ознакою, більшість його членів – зрусифіковані. Для виконання функцій поліції та держбезпеки створено Державну варту. Гетьман опирався на заможні верстви населення.	

Політика П. Скоропадського	
Галузь	Заходи
Сільське господарство	Відновлення поміщицького господарства, яке мало виконати зобов'язання перед Четвертим союзом. Опір селян. Антигетьманські повстання.
Промисловість	Відновлюється приватна власність, обмежується свобода профспілок, встановлюється 12-годинний робочий день, зростає безробіття. Заборона страйків, які розпочались.
Функціонування економіки	Продовжує вводитись гривня (почала УЦР від 1 березня). Відкриваються українські банки. Налагоджується транспорт, зв'язок. Знижуються темпи падіння виробництва.
Армія	Розбудові перешкоджала Німеччина, боячись сильної України. Універсал про відновлення козацтва на Лівобережжі та Слобожанщині.
Культура	Українська мова фактично стає державною. Відкрито українські університети в Києві та Кам'янці-Подільському, 150 держгімназій. Створено Українську Академію Наук, архів, бібліотеки, галерею мистецтв, історичний музей тощо.
Зовнішня політика	Обмежувала Німеччина. Гетьман намагався об'єднати всі території етнічного розселення українців. Приєднано ряд повітів Білорусії, Холмщину, Підляшшя, Маріуполь, повіти Берестейщини. Розроблялись проекти федеративного входження до України Кубані та Криму, велись переговори з Румунією щодо повернення окупованих земель

Українська держава гетьмана Скоропадського

2. Україна в період Директорії УНР

Передумови та утворення Директорії (1918 р.)	
Дата	Подія
	Київ. Створено опозиційний до гетьмана Український національний союз (УНС). Голова – В.Винниченко.
	Німеччина через революцію в країні підписує перемир'я, виводить війська з України. Гетьман, не маючи боєздатної армії, змушений шукати союзу з іноземними державами.
	Публікація гетьманом грамоти про федералізацію України з небільшовицькою Росією. Тоді ж УНС створює Директорію для керівництва повстанням.
Склад Директорії	
✓ Володимир Винниченко – голова Директорії ✓ Симон Петлюра – Головний Отаман армії УНР	Андрій Макаренко Федір Швець члени Панас Андрієвський } Склад Директорії
	Бій армії Директорії з гетьманськими військами під Мотовилівкою. Останні програють.
	Вступ військ Директорії у Київ. Скоропадський зрікається влади.

Політика Директорії	
Внутрішня	Зовнішня
- Відновлення УНР. - Законодавча влада – Трудовий конгрес (через воєнні дії проіснував лише тиждень). - Уряд – Рада Народних Міністрів, очолював Володимир Чехівський (потім Сергій Остапенко, Борис Мартос, Ісаак Мазепа). - Через радикалізм Директорія залишилась без підтримки більшості спеціалістів, промисловців, чиновників. - Аграрною політикою були не задоволені як бідні, так і багаті селяни (приватна власність ліквідовувалась, але порядок розподілу землі не визначався). - Відновлено 8-годинний робочий день.	- Не вдалося налагодити необхідний рівень зв'язків з тими, від кого залежало майбутнє України: Польща, радянська Росія, Антанта. - Наступ зі сходу більшовиків, а з півдня Антанти. - Винниченко – більш схильний до більшовиків; Петлюра – до Антанти, через що розкол між ними і перший іде у відставку. Петлюра стає одноосібним керівником. - Антанта пообіцяла допомогти у війні з більшовиками, але через певні політичні рішення та повстання французьких моряків на початку квітня евакуює свої війська з півдня України.

Симон Петлюра

На дозвіллі

Назву Директорія, за твердженням одного з активних діячів з підготовки антигетьманського повстання і учасника наради, на якій було сформовано Директорію УНР, Микити Шаповала, нібито утворено за прикладом чи аналогією п'ятиособового революційного уряду Французької республіки у кінці XVIII століття.

Проте, зв'язувати Директорію УНР і французьку Директорію, хронологічно віддалених одна від одної на півтора століття, не можна, адже були значно ближчі приклади і аналогії.

Найближчий приклад революційного державного органу управління з назвою Директорія, це Директорія кримськотатарського народу, яку утворив установчий з'їзд кримських татар (Курултай) 13 (26) грудня 1917 року у складі п'яти осіб на чолі з Номаном Челебіджиханом.

Прикладом для української Директорії могли послужити і тогочасні російські зразки.

3. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР)

Хронологія утворення ЗУНР (1918 р.)		
Дата	Подія	
	У переддень революції в Австро-Угорській імперії (31 жовтня–16 листопада) у Львові створено Українську Національну Раду, яка проголосила право українців на створення власної держави на землях Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття.	
Східна Галичина	Буковина	Закарпаття
Щоб не допустити захоплення влади поляками Центральний військовий комітет на чолі з сотником УСС, що згодом став військовим міністром ЗУНР, Дмитром Вітовським в ніч на 1 листопада встановлює контроль над Львовом, а 2 листопада – над іншими містами Галичини. Подія увійшла в історію під назвою "Листопадовий зрив".	6 листопада розпочинається національне повстання. Влада перейшла до Крайового комітету на чолі з Омеляном Поповичем. Але 11 листопада край окупували румунські війська.	Арена боротьби українських, чеських і угорських організацій. В кінцевому результаті окуповано різними іноземними військами.
	В газеті "Справа" з'явилась програмна декларація Національної Ради, де ЗУНР проголошувалась демократичною республікою, основу якої складали робітники.	
	Призначено уряд – Державний Секретаріат. Очолив Кость Левицький.	
	Обнародовано проголошення ЗУНР (після зречення влади імператора).	

Політика ЗУНР	
Внутрішня	Зовнішня
• 22–26 листопада вибори депутатів до Української Національної Ради (парламент). • Президентом ЗУНР стає Євген Петрушевич. • Проведення національно-культурної політики. • Забезпечення прав нацменшин (30% депутатських місць в парламенті). • Квітень 1919 р. – початок аграрної реформи (маєтки великих землевласників, переважно поляків, вилучалися; землю планувалось передати безземельним і малоземельним селянам). • Монополія держави на продаж найважливіших продуктів. • 8-годинний робочий день. • Розгалужена і добре організована система місцевого управління. • Формування Української Галицької армії (УГА). Командувач Михайло Омелянович-Павленко.	• Прагнення до об'єднання з Наддніпрянщиною. 22 січня 1919 р. – Акт Злуки з УНР. • Відкрито представництва у ряді країн світу. • Напружені стосунки з Румунією, радянською і білогвардійською Росією. • Війна з Польщею. • На Паризькій мирній конференції, за підтримки Франції, 25 червня 1919 р. Польща отримала право на окупацію Східної Галичини, після чого ЗУНР фактично перестає існувати (формально ще діяла до 1923 р.). • За Сен-Жерменським договором 10 вересня 1919 р. Буковина відходить до Румунії, а Закарпаття – до Чехословаччини.

Євген Петрушевич

4. Акт Злуки

Хронологія підписання Акту	
Дата	Подія
	ЗУНР (виступила ініціатором) домовляється з Українською Державою (Скоропадським) про об'єднання.
	Укладено попередній договір про об'єднання.
	Скоропадський зрікається влади. Відроджується УНР. Державою керує Директорія, з якою ЗУНР продовжує перемовини.
	Українська Національна Рада ЗУНР у Станіславі проголошує об'єднання ЗУНР і УНР в одну республіку.
	Делегація ЗУНР відбуває до Києва.
	Акт Злуки в Києві. "...Віднині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України...". Рішення затверджено на Трудовому конгресі. Євгена Петрушевича обрано до складу Директорії. УНР виділила ЗУНР фінансову, військову та продовольчу допомогу.

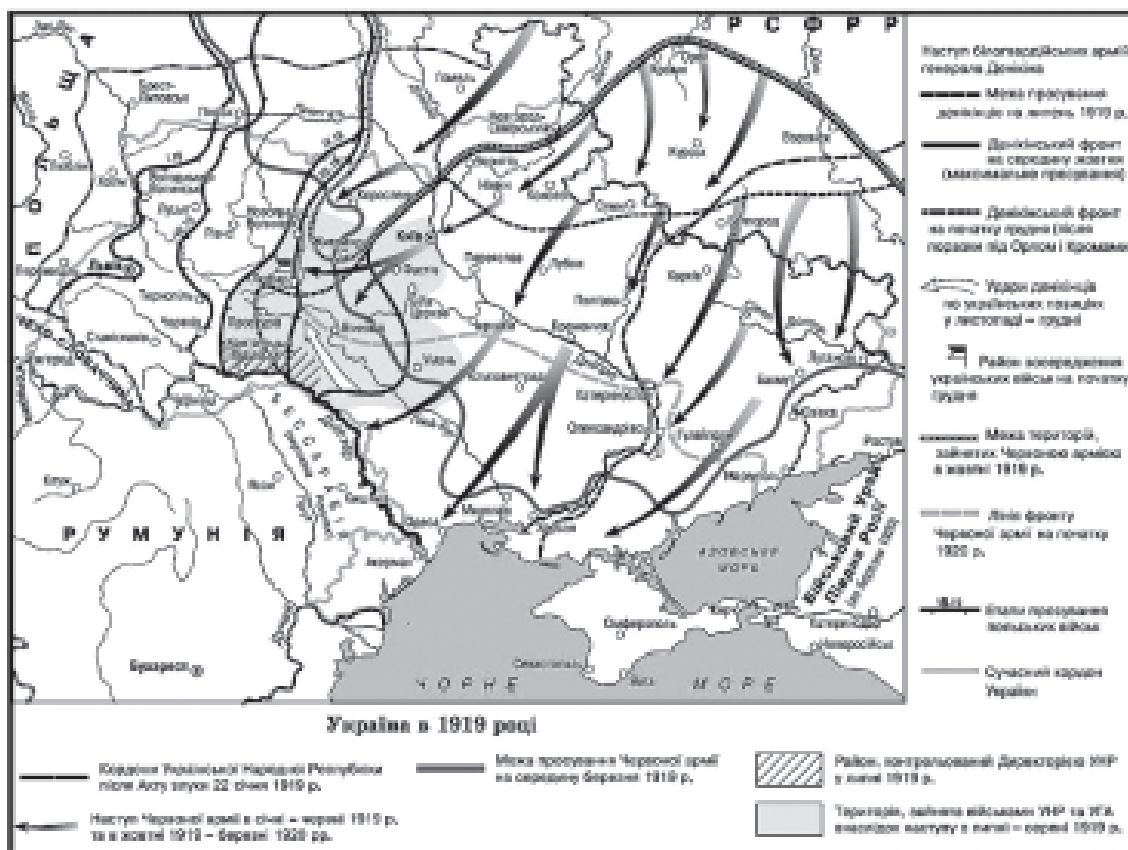
Акт Злуки мав бути затверджений Установчими зборами, скликаними з усієї України. До того часу ЗУНР під назвою "Західна область УНР" (ЗОУНР) залишалась при своїх законах і владі. Але справжнього об'єднання не сталося. УНР воює з більшовиками, ЗУНР – з поляками. Акт Злуки фактично перестав бути чинним і наприкінці 1919 р. Євген Петрушевич його денонсував.

5. Боротьба Директорії за збереження влади

Збройна боротьба УНР та ЗУНР за свої території	
УНР	ЗУНР
Після революції в Німеччині Росія анулювала Брестський мир і почала в кінці 1918 р. другу війну з УНР. 3 січня 1919 р. війська Директорії залишили Харків, який став столицею радянської України, 5 лютого – Київ, 29 квітня – Севастополь. Провівши в армії реформу, позбувшись напівпартизанщини та взявши під контроль отаманщину, Петлюра стабілізував становище на фронті і на початку червня закріпився на лінії Старокосянтинів – Проскурів (нині Хмельницький) – Кам'янець-Подільський. Тобто, вся територія УНР, окрім Надзбруччя, опинилась під окупацією більшовиків та Денікіна.	Під час Листопадового зриву починаються сутички з переважаючими польськими силами. 21 листопада українці відступають зі Львова. 40 днів столицею ЗУНР є Тернопіль, а з 2 січня 1919 р. – Станіслав (нині Івано-Франківськ). На червень 1919 р. УГА затиснута в трикутнику між Дністром та Збручем. Під керівництвом нового командувача Олександра Грекова УГА несподівано переходить у наступ, відомий як "_____". (з застарілого – наступ). Тривав з 8 по 28 червня. Через брак боєприпасів, резервів та через підтримку Польщі, за якою визнано право на окупацію Сх. Галичини на Паризькій мирній конференції, УГА 16 – 18 липня переправляється через Збруч і об'єднується із військами Директорії.

На дозвіллі

Концепцію політичної соборності України сформулювали наприкінці XIX століття. У Львові 23-річний студент-галичанин Юліан Бачинський, у Харкові 27-річний юрист-східняк Микола Міхновський. У 1895 році у праці "Україна irredenta" Бачинський написав, що прапором української буржуазії є "вільна, велика, незалежна, політично самостійна Україна - одна, нероздільна від Сяну по Кавказ!". Міхновський у брошурі "Самостійна Україна" 1900 року зазначив: "Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ".

Нестор Махно

Після об'єднання війська УГА та Директорії починають наступ на Київ і займають його 30 серпня, але наступного дня відступають під тиском нового ворога – російської білогвардійської армії генерала Денікіна. Ця подія увійшла в історію під назвою "_____".

На осінь 1919 р. білогвардійці відбили у більшовиків більшу частину України. Ця сила теж була антиукраїнською, виступали за російських поміщиків, встановлювали терористичний режим, проводили єврейські погроми. Це викликає селянські повстання. Наприклад, жителі с. Баштанка (Миколаївщина) вигнали денікінців, створили свою республіку і два місяці утримували владу. Значної шкоди денікінцям завдали загони анархіста Нестора Махна.

Після відступу з Києва українські війська опинились у "_____": вели бої із трьома силами, якими були оточені (більшовики, поляки, білогвардійці). УГА під тиском денікінців навіть була змушена підписати з ними договір про перехід на їхню сторону, але через швидкий відступ

Денікіна перед більшовиками договір у силу так і не вступив.

Ослаблену боями, епідемією тифу армію УНР на початку грудня 1919 р. Петлюра розпускає у Новій Чорторії. Небоєздатна частина переходить на територію Польщі, де інтернована у таборах, а боєздатна під керівництвом Михайла Омеляновича-Павленка 6 грудня вирушає у _____ – рейд по тилах білогвардійської та більшовицької армій. 6 травня це угруповання з'єднується з українськими військами у Польщі.

На весну 1920 р. більшовики зайняли всю Україну, окрім Західної, яка була під контролем Польщі, та Криму, куди відійшов Денікін і об'єднався з новою антибільшовицькою силою – військами Врангеля.

6. "Воєнний комунізм"

Отож, впродовж зими-весни 1919 р. над Україною (окрім Надзбруччя та західних областей), знову встановився радянський контроль.

Формування радянських державних інститутів в Україні	
Дата	Подія
	В Суджі (Росія) створено Тимчасовий робітничий селянський уряд України. Голова – Георгій П'ятаков, з 16 січня 1919 р. – Християн Раковський. Більшість уряду росіяни та євреї.
	Назва "Радянська УНР" змінюється на Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР). Вищий орган влади – Всеукраїнський з'їзд Рад, в період між з'їздами – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК). Харків стає столицею УСРР.
	Тимчасовий робітничо-селянський уряд України перейменовується на Раду народних комісарів (РНК) України.
	III з'їзд Рад прийняв Конституцію УСРР.

В цей час здійснюються спроби від'єднати від України Донецько-Криворізький регіон та Крим. Перший залишився у складі УСРР, а в Криму створено Кримську Радянську Соціалістичну Республіку (квітень – червень 1919 р. існування, зайнята білогвардійськими військами).

Захопивши території України більшовики вводять політику "воєнного комунізму".

Заходи політики воєнного комунізму
✓ Ліквідація товарно-грошових відносин (карткова система, зрівнялівка). ✓ Націоналізація підприємств. ✓ Мілітаризація праці (загальна трудова повинність, трудова мобілізація). ✓ Заборона приватної торгівлі. ✓ Введення _____, за якою, фактично, весь врожай селяни мали віддавати продзагонам з Росії. Урожай забирався силою. ✓ Початок колективізації.

Поряд з цим радянська влада розгорнула "червоний терор" – придушення потенційних противників насильницькими методами.

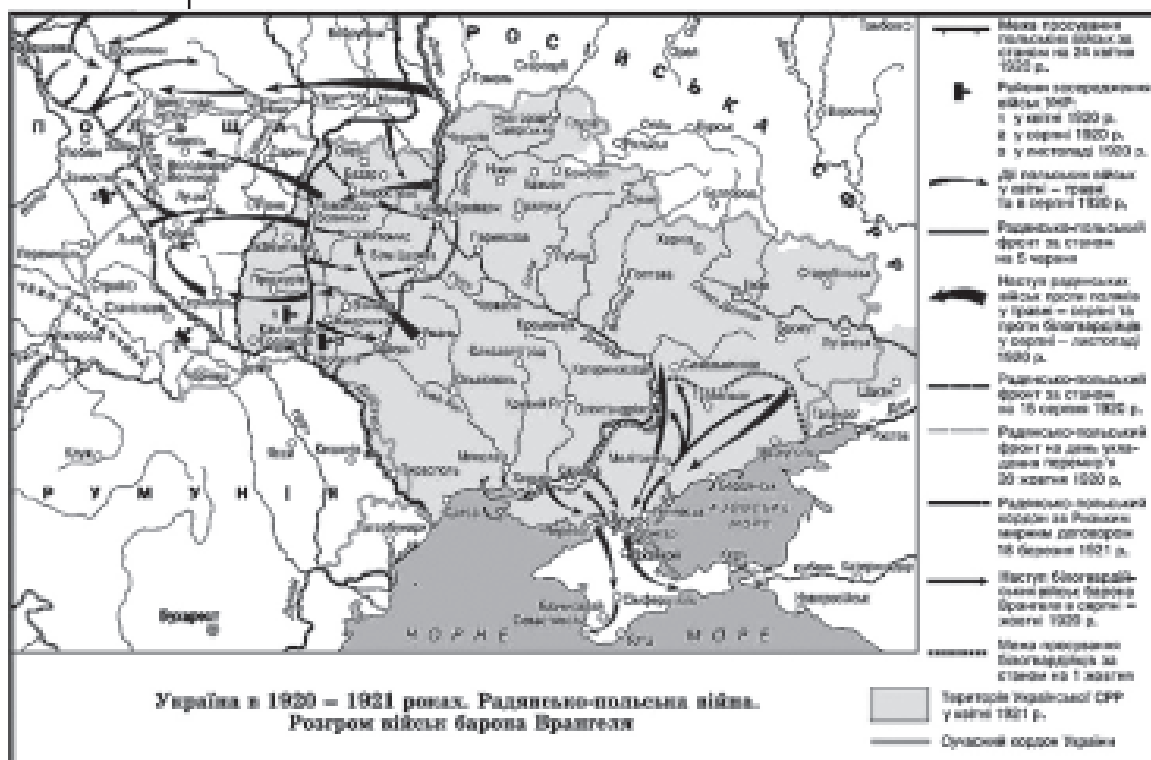
Активно діє Всеукраїнська надзвичайна комісія (рос. ВЧК; звідси пішло "чекісти"), яка боролась з контрреволюцією, а фактично знищувала всіх незгодних з більшовиками. Звужується суверенітет УСРР (правила диктуються Росією).

Воєнний комунізм викликав масові селянські повстання. Одне з них навіть піднімає неодноразовий союзник більшовиків Нестор Махно. Інше велике повстання організовує Матвій Григор'єв, який у травні 1919 р. звернувся з універсалом "До українського народу" із закликом боротися з продзагонами. Він взяв під контроль частину центру та півдня України, але під тиском більшовиків відійшов на Херсонщину, де об'єднався з махновцями. Загинув у конфлікті з Махном.

Для активного впровадження воєнного комунізму та придушення опору радянській владі 11 грудня 1919 р. створено Всеукраїнський революційний комітет (Всеукррревком), який діяв до лютого 1920 р. і передав свої повноваження Раді народних комісарів УСРР. Аби не допустити відриву України від Росії політику воєнного комунізму було пом'якшено (відхід від русифікації та колективізації), в Україну масово направляються агітатори для прорадянського "зомбування" населення.

7. Польсько-радянська війна 1920 – 1921 рр.

Події 1920 – 1921 рр., що вплинули на долю України	
Дата	Подія
	Між УНР та Польщею підписано "Варшавську угоду". За договором Польща визнавала УНР і виступала з нею проти більшовиків. Натомість Західна Україна відходила до Польщі. Галичани цю угоду сприйняли як зраду.
	Польсько-українські війська розпочали наступ на підконтрольну більшовикам територію України. Станом на 7 травня було зайнято Житомир, Вінницю, Київ. Але польський режим викликав повстання населення, в першу чергу тому, що землі повертались польським поміщикам.
	Червона армія починає контрнаступ. Бойові дії переносяться на Західну Україну.
	Скориставшись війною більшовиків із Польщею, з Криму розпочинає наступ біла армія генерала Врангеля, якій до жовтня вдається зайняти частину півдня України.
	Новий наступ більшовиків, внаслідок чого їхні війська опиняються під Варшавою.
	В окупованій більшовиками Галичині створюється маріонеткова Галицька соціалістична радянська республіка на чолі з Галицьким революційним комітетом (Галревком). Столиця – Тернопіль.
	Варшавська битва ("Диво на Віслі"). Консолідація поляків, допомога Франції. Поляки переходять у наступ. Радянські війська відступають до лінії Коростень-Житомир-Бердичів.
	Через знекровлення обох сторін поляки і більшовики у Ризі підписують перемир'я. Це фактично був розрив Варшавської угоди з УНР, війська якої продовжують самостійну боротьбу.
	Наступ Червоної армії на Врангеля. Завдяки загонам Н.Махна, що знову виступив за більшовиків, армію Врангеля 17 листопада вдалося витіснити з Криму. Після цього командувач більшовицьким Південним фронтом Фрунзе видав наказ знищити махновців.
	<i>Польсько-радянська війна. Війна більшовиків із Врангелем</i>

	Через нерівні сили війська УНР змушені переправитись через Збруч на окуповану поляками територію, де були інтерновані у таборах.
	Між Польщею і радянською Росією підписано Ризький мир. За ним до першої відійшли Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь, Західне Полісся і Східна Галичина.
	Рештки махновців зі своїм лідером відійшли на територію Румунії.
	Так як на території України діяв масовий антирадянський рух, для його підтримки та підняття всенародного повстання проти більшовиків в таборах інтернованих під керівництвом Юрія Тютюнника сформовано повстанську армію, яка трьома групами (Волинська, Подільська, Бессарабська) рушила в Україну. Проте вона була розгромлена переважаючими силами більшовиків. Найтрагічніша подія – розстріл під Базаром (нині Коростенський р-н) 359 повстанців. Це була остання спроба регулярних військ УНР відвоювати незалежність України. В історію вона увійшла як Другий Зимовий похід.
Ще кілька років в Україні діяли розрізнені антибільшовицькі повстанські загони. Яскравий приклад – "Холодноряська республіка" (1919–1922 рр.), центром якої було с. Мельники на Черкащині. Але різними способами їх було знищено.	

8. Культура України 1917–1921 рр.

У 1917–1921 рр. культура стала заручницею політичних сил, що перебували при владі.

Напрямки	Зміни
	За УЦР та гетьманату – українізація. За більшовиків – в дусі соціалізму (фактично русифікація). Останніми на початку 1920 р. розпущено Всеукраїнську вчительську спілку, 1921 р. – "Просвіти". Радянська влада розпочинає ліквідацію неписьменності. Університети ліквідовано. Замість них з'явилися Інститути народної освіти (ІНО), до яких приймалися передусім робітники та селяни.
	 14 листопада 1918 р. Скоропадський створює Українську академію наук (УАН). Перший президент – Володимир Вернадський (вчення про ноосферу). Секретар – сходознавець Агатангел Кримський. Після приходу більшовиків деякі вчені емігрували. 1921 р. зміна назви на Всеукраїнську академію наук (ВУАН)
	За Скоропадського засновано Українську державну капелу (керівник Олександр Кошиць), Державний симфонічний оркестр. 1919 р. виникла Державна українська мандрівна капела "Думка" (керівник Нестор Городовенко). Композитори: Микола Леонтович, Борис Лятошинський, Григорій Верьовка та ін.
	1918 р. – засновано Український театр драми та опери. 1920 р. виник новий драмтеатр ім. Івана Франка, очолив Гнат Юра. Актори: Іван Мар'яненко, Ганна Борисоглібська та ін.

	Поети: Павло Тичина (1918 р. збірка "Сонячні кларнети"), Володимир Сосюра (воював за УНР, збірка "Поема крові", на сьогодні не віднайдена), Олександр Олесь. Письменники: Василь Чумак, Володимир Винниченко, Микола Вороний. Багато хто емігрує.
	Завдяки УЦР у Києві наприкінці 1917 р. відкрито Українську академію мистецтв, що об'єднала видатних художників. Члени: Михайло Бойчук (редактор академії), Михайло Жук, Василь та Федір Кричевські, Олександр Мурашко, Георгій Нарбут. Останній – автор проектів грошових знаків УЦР та гетьманату, державного герба і печатки, поштових марок, військової форми УНР. Відома картина – ілюстрація до "Енеїди" Котляревського "Еней та його військо" (1919 р.). Перший в Україні пам'ятник Т.Шевченку у Ромнах (Сумщина) 1918 р. спорудив молодий скульптор Іван Кавалерідзе.
	Російська православна церква намагалась втримати контроль над всіма єпархіями (церковно-адміністративними одиницями) колишньої Російської імперії. Більшовики розгорнули боротьбу з релігією. Храми закривались, віруючі і духовенство переслідувались. Для того, аби послабити російську церкву і створити конфлікти між різними релігійними общинами, більшовики дозволили діяльність багатьох релігійних громад, серед яких були й афтокефальні (незалежні). Таким чином у жовтні 1921 р. Всеукраїнська православна церковна рада у Києві скликала Всеукраїнський православний собор, на якому відбулось відродження Української автокефальної православної церкви. Єпископом став Василь Липківський.

На дозвіллі

Не всі учасники Другого Зимового походу полягли під Базаром. Подільська група, не зустрівшись із Волинською, здійснила зворотній рейд землями Волині та Полісся і завершила його 6 грудня поверненням до Польщі. Щодо Волинської групи, то її 120 старшин і козаків, у тому числі й Тютюнник, вирвалися з оточення і також повернулися в Польщу. Ще частина бійців Армії УНР залишилася в Україні і продовжила партизанити. Наприклад, 1922 року в селі Дідковичі за 30 кілометрів від Базару Опанас Петрик - учасник походу, що врятувався під Малими Миньками, організував за підтримки односельців Волинську повстанську армію. Її бійці встановили контакти із селянами Трощі і разом планували повстання. Проте у жовтні 1922 р. ВУЧК (Всеукраїнська надзвичайна комісія) впіймала їх. Уціліло небагато, у тому числі й Петрик. Він устиг дістатися радянсько-польського кордону.

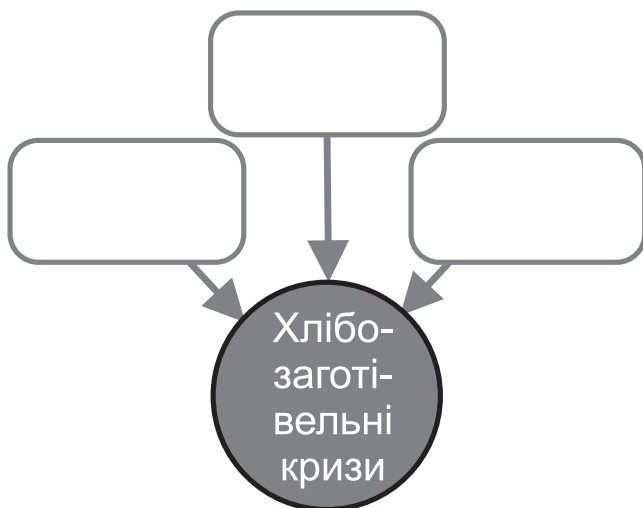
Встановлення комуністичного тоталітарного режиму в Україні

1. Нова економічна політика (НЕП) в Україні

Більшість населення не сприймала політики "воєнного комунізму". Тільки в лютому 1921 р. проти неї відбулось 118 значних повстань. Тому у березні 1921 р. X з'їзд Російської комуністичної партії більшовиків (РКП(б)) проголосив курс на проведення НЕП. Щоправда в Україні НЕП повністю вступила в дію тільки з 1922 р.

Суть НЕП
✓ Заміна продрозкладки продподатком (у селян тепер вилучали не все, а лише заздалегідь визначений податком мінімум, решту вони могли продати). ✓ Між бідними селянами розподілялася земля, націоналізована у 1918 р. УЦР. ✓ Тимчасово відкладалася колективізація с/г. ✓ В с/г дозволялась вільнонаймана праця та оренда землі. ✓ Відбувалось сприяння кооперації, але гальмувався розвиток великих індивідуальних господарств. ✓ Колишнім власникам повертались невеликі виробництва, заохочувався іноземний капітал. ✓ Дозволялось засновувати власні фабрики й заводи, брати в оренду націоналізовані раніше підприємства, на основі чого складались концесії (договір про передачу в експлуатацію на певних умовах державних земельних ділянок, покладів корисних копалин, підприємств). ✓ Посилилась роль товарно-грошових відносин. ✓ Держпідприємства переводились на госпрозрахунок (могли самі розраховуватись і розпоряджатись прибутками). ✓ Ліквідовувалась зрівнялівка в оплаті праці, яка стала залежати від кількості і якості виробленої продукції. ✓ Утворювались трести (об'єднання кількох підприємств однієї галузі), синдикати (об'єднання трестів певної галузі). ✓ Великі підприємства, банки, транспорт, зовнішня торгівля не змінювали форм власності.

Наслідки НЕП	
Позитивні	Негативні
✓ Зросла продуктивність праці в селянських господарствах. ✓ Розширились площі оброблювальних земель. ✓ Розвиток енергетики. ✓ Швидка відбудова харчової і легкої промисловості, бо там переважав приватний капітал.	✓ Продовжує відставати важка промисловість. ✓ Для викачки зерна введено "ножиці цін" (промислові вироби – дорогі, продовольчі – дешеві), що призводить до хлібозаготівельних криз. ✓ Через періодичні економічні кризи зростає рівень безробіття.

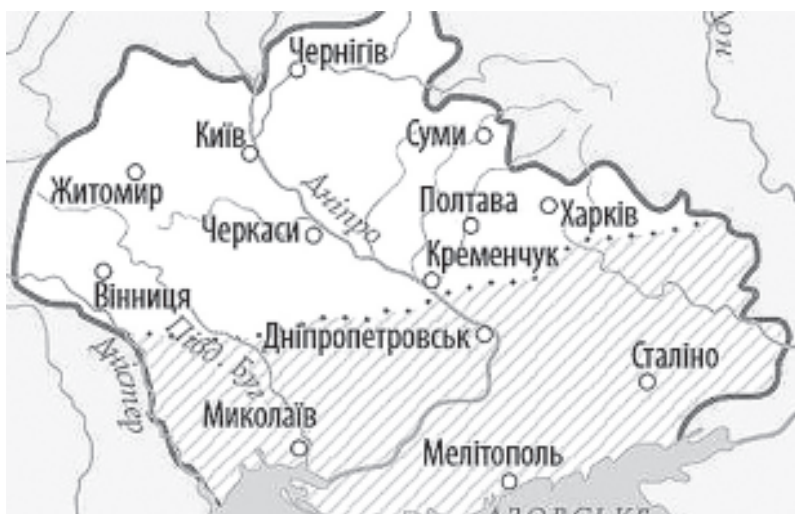
1924 р. – смерть Леніна. До влади приходить Сталін. Негативно ставиться до НЕП, починає будувати соціалізм. Інші більшовицькі лідери ставку робили на державний капіталізм. Наприклад, один з них, Бухарін, 1925 р. закликав селян: "Збагачуйтесь!... і не турбуйтеся, що вас притиснуть". Того ж року його заставили відмовитись від цього гасла декілька разів, адже на думку більшовиків, потрібно було боротися зі збагаченням, а не сприяти йому.

1925 р.		

2. Голод 1921–1923 рр. в Україні

Причини голоду 1921–1923 рр.
1) Політика "воєнного комунізму", під час якої селяни були не зацікавлені у збільшенні виробництва і зменшували посіви.
2) Занепад ринкових відносин.
3) Неврожай через посуху 1921 р.

У 1921 р. в Росії був більший недорід, ніж на півдні України, тому до неї нарощувалось постачання продуктів, в тому числі і з півдня України. Голод охопив Донецьку Миколаївську, Катеринославську, Одеську, Полтавську губернії. 1922 р. –

Заштриховано регіони, де був голод

нова посуха. Війська перекрили шляхи сполучення південних областей із північними. Москва фактично випробовувала голод як засіб придушення повстанського антибільшовицького руху.

Лише з другої половини 1922 р. міжнародним організаціям було дозволено надавати допомогу голодуючим. Серед них: Американська адміністрація допомоги (АРА), фонд Нансена, єврейська організація "Джойнт", Червоний Хрест та ін. В першу чергу харчуванням забезпечувались міста.

Точну кількість жертв встановити неможливо: від **500 тис. до 2 млн. осіб.**

Прикриваючись голодом атеїстична влада посилює репресії проти церкви:

- З храмів вилучаються коштовності (фактично грабунок), нібито для закупівлі зерна за кордоном;
- Арешти і розстріли священників, вірян.

3. Входження України до Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР)

Після встановлення більшовицької влади, УСРР формально мала статус незалежної держави. Насправді – керівництво здійснювалось із Москви.

Етапи формування СРСР	
Дата	Подія
	Між Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою (РСФРР) та УСРР підписано Союзний робітничо-селянський договір , що став фактично передумовою створення СРСР. Подібні договори підписано з іншими радянськими республіками. Вперше формально визнана незалежність УСРР, але всі стратегічні галузі (військова, морська, фінансова сфери, зовнішня торгівля, пошта, телеграф) були під контролем РСФРР.
	В Харкові (столиця з 1919 по 1934 рр.) відбувся VII Всеукраїнський з'їзд рад, який схвалив Декларацію про утворення СРСР і проект його Конституції .
	За проектом федералізації Перший з'їзд Рад СРСР проголосив утворення Радянського Союзу у складі Російської та Закавказької (Грузія, Вірменія, Азербайджан) федерацій, УСРР і Білоруської СРР.
	Ухвалено Конституцію СРСР , що завершило акт створення нової держави.
	IX Всеукраїнський з'їзд Рад затвердив новий текст Конституції УСРР, в якому законодавчо закріплено вступ України до СРСР.

4. Хід і наслідки українізації (1923–1933 рр.)

Українізація (коренізація)	
Причини	✓ Знайти мову з селянством та інтелігенцією, задовольнивши мінімум національних потреб. ✓ Через впровадження української мови посилити вплив компартії на суспільство. ✓ Створити позитивний, демократичний образ радянської влади на міжнародній арені. ✓ Українізація певною мірою мала замінити втрачений, після входження України до СРСР, суверенітет.
Початок	1923 р. на XII з'їзді РКП(б) прийнято політику "коренізації", яка в Україні набула форми УКРАЇНІЗАЦІЇ.
Передбачалось	✓ Виховання більшовицьких кадрів із представників корінної (української) національності. ✓ Впровадження в роботу партійного і господарського апаратів української мови. ✓ Розширення мережі шкіл та інших закладів з навчанням рідною мовою. ✓ Розвиток національної культури.
Підтримали	Багато українських більшовиків. Українізацію покладено на Наркомат освіти. Ним керували: Григорій Гринько (1920–1923), Олександр Шумський (1924–1927), Микола Скрипник (1927– 1933).
Виступили проти	Партійний і державний апарат УСРР, в якому, в основному, працювали російські або російськомовні чиновники.
Наслідки	✓ З великими труднощами в II половині 20-х рр. українізація почала охоплювати найважливіші ланки партапарату (у держструктурах – 54% українців). ✓ На діловодство українською мовою вдалося перевести 75% установ та організацій. ✓ До культурного будівництва залучено інтелігенцію (з еміграції, повіривши більшовикам, повернувся навіть М. Грушевський). ✓ В 1930 р. кількість шкільних закладів з українською мовою навчання становила близько 85%. ✓ Забезпечено культурно-національні права інших народностей (зокрема, в їхніх школах викладали рідною мовою). Для цього створюються національні райони. 1924 р. у складі УСРР утворено Молдавську автономію. Цьому передувало Татарбунарське повстання проти румунської окупації та за створення "Молдавської радянської республіки" (1924 р., населений пункт Татарбунари, що знаходився під окупацією Румунії, нині Україна). Того ж року значні території УСРР відійшли до Росії (наприклад, Таганрог), хоча за переписом населення більшість в них становили українці. 1927 р. росіян в УСРР визнано нацменшиною. ✓ 89% періодичних видань – україномовні. ✓ 75% театрів ставили україномовні п'єси. ✓ Стрибок у розвитку культури – "Відродження".
Завершення	1933 р. почався відхід від українізації. Активних її учасників репресовано. Деякі з них покінчили життя самогубством (Скрипник, Хвильовий). Радянська влада повертається до русифікації.

Українізація більшовицьким керівництвом ніколи не розглядалась як самоціль, а мала на меті перебудувати культуру в Україні на ідеологічних принципах марксизму, взявши її під свій контроль. Відходу від цієї мети не допускалося. Так, Олександр Шумський критикував політику більшовиків, спрямовану на призначення на керівних посадах неукраїнців. Зокрема, він вимагав змінити керівника КП(б)У Лазаря Кагановича на українця, але натомість сам поплатився посадою. Економіст Михайло Волобуєв у статті "До проблеми української економіки" довів, що Україна, як і за часів царизму, залишається економічною колонією Росії.

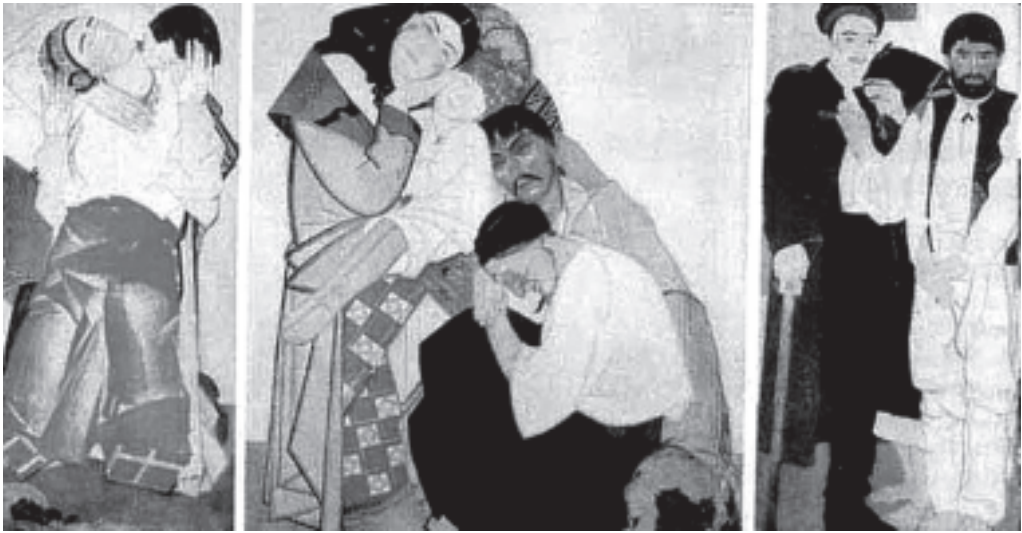
Подібні думки жорстко критикувалися, а їхні автори згодом були репресовані. Пізніше такі погляди розглядались як **"буржуазний націоналізм"** і з ними велась боротьба як з "крайностями". Особливістю цього була своєрідна персоніфікація такого націоналізму:

Хвильовізм	
Волобуєвщина	
Шумськізм	
Скрипниківщина	

5. Церковне життя

Діяльність Української автокефальної православної церкви (УАПЦ)	
Дата	Подія
	У Києві на Всеукраїнському православному соборі відроджено УАПЦ. Єпископом стає Василь Липківський. Більшовики спочатку до УАПЦ ставились толерантно, бо бачили в ній засіб для послаблення Російської православної церкви в Україні, але після стрімкої популярності УАПЦ – змінили ставлення.
	Розпочато репресії проти УАПЦ
	Більшовицькими органами сфабриковано справу про "контрреволюційну" організацію "Спілка визволення України", до якої старались довести причетність УАПЦ. Починається хвиля арештів духовенства та вірян УАПЦ.
	З наказу влади у Києві відбувся надзвичайний церковний собор, що ухвалив ліквідувати УАПЦ.
	Влада змінює свою позицію і ще на одному надзвичайному соборі Українська православна церква відновлюється, але без назви "автокефальна".
	Заарештовано митрополита Івана Павловського та всіх єпископів. Церква, фактично, припиняє своє існування.

6. Розвиток культури в 1920-х рр.

Освіта	Головне завдання – ліквідація неписьменності серед дорослого населення. З 1921 р. для цього утворюються лікнепи (школи ліквідації неписьменності). В жовтні 1923 р. почало діяти товариство "Геть неписьменність!". Освітою прищеплювалась комуністична ідеологія. До кінця 1920-х рр. більшість населення навчилися грамоті.
Наука	1921 р. УАН перейменовується на Всеукраїнську академію наук (ВУАН). Очолювали природознавці Володимир Липський (1922–1928), Данило Заболотний (1928–1929). Секретар – сходознавець Агатангел Кримський. Все більшою ставала роль комуністичної ідеології.
Література	Характерними були різні літературні об'єднання: "Плуг" (1922) – спілка селянських письменників (Петро Панч, Андрій Головка та ін.); "Гарт" (1923) – спілка пролетарських письменників (Микола Хвильовий, Володимир Сосюра, Василь Еллан-Блакитний та ін.); ВАПЛІТЕ – Вільна Академія Пролетарської Літератури (лідер – Хвильовий, входили: Павло Тичина, Микола Бажан, Юрій Смолич, Юрій Яновський та ін.). Також діяли "Ланка", "Молодняк", "Авангард". Велика популярність драматичних творів Івана Кочерги та Миколи Куліша. Дискусію щодо розвитку літератури викликала діяльність Хвильового, який наголошував, що недоцільно орієнтуватись лише на російську культуру, без Європи українське відродження неможливе. Висунув гасло: "Геть від Москви! Даймо Європу!". Був розкритикований генсеком ЦК КП(б)У Кагановичем.
Театр	В середині 20-х рр. діяло близько 45 професійних театрів. Найвідоміший – "Березіль", який з 1922 по 1933 очолював актор і режисер Лесь Курбас. 1926 р. театр перебрався до Харкова. В ньому виступали: Амвросій Бучма, Мар'ян Крушельницький, Панас Саксаганський та ін. Виділявся театр імені Івана Франка під керівництвом Гната Юри.
Кіно	1922 р. створено Одеську кінофабрику, 1928 р. – Київську кіностудію. Свій шлях розпочинає Олександр Довженко (наприкінці 1920-х рр. створює фільми "Звенигора", "Арсенал", "Земля"). В театрі і кіно успішно працювала актриса Марія Заньковецька.
Музика	Композитори: Микола Леонтович, Григорій Верьовка та ін. Популярні: хорова капела "Думка", Київський симфонічний ансамбль, національні театри опери та балету в Харкові, Києві, Одесі.
Образотворче мистецтво	1923 р. в Києві виникає Асоціація художників Червоної України. Завдання: правдиве відображення дійсності. Представники: Іван Іжакевич, Федір Кричевський та ін. Плідно працює художник-монументаліст Михайло Бойчук та його послідовники ("бойчукісти"). В його творчості зливалися елементи староукраїнського та візантійського живопису. Розкрився талант графіка Володимира Касіяна.
Триптих "Життя". (Любов. Сім'я. Повернення). 1925–1927. Федір Кричевський.	

Літографія "Гуцул з квіткою". 1923.
Василь Касіян.

Естамп "Карпатська мати". 1923,
Василь Касіян

Архітектура

Досягненням слід вважати зведення в Харкові будівлі Держпрому (1925–1928 рр.)

На дозвіллі

Про стан українізації у Крошенському садово-городньому технікумі (нині – Житомирський агротехнічний фаховий коледж). Із газети "Радянська Волинь" від 11 листопада 1932 року.

"Ознайомившись з матеріалами стану українізації Крошнянського садово-городнього технікуму та відмічаючи там відсутність обліку і порушення директив уряду в цій галузі, міська комісія українізації, керуючись постановою облвиконкому з 5-го жовтня ц. р. наказує:

1. Директорові технікуму тов. Свиці до 1 листопада ц. р. завести точний облік стану українізації лектури і апарату технікуму, утворивши відомчу комісію, та відповідальну особу за стан українізації.

2. Лектора Колпакова, якого 1931 року прийнято без посвідчення про знання укромови і який досі викладає російською мовою, чим виявив негативне ставлення до українізації, зняти з роботи без вихідної допомоги, зробивши помітку в трудкнижку про причини звільнення.

3. Бухгальтера (він же викладач рахівництва) Руденка за відсутності посвідки про знання мови – з роботи зняти без вихідної допомоги із поміткою в трудкнижку.

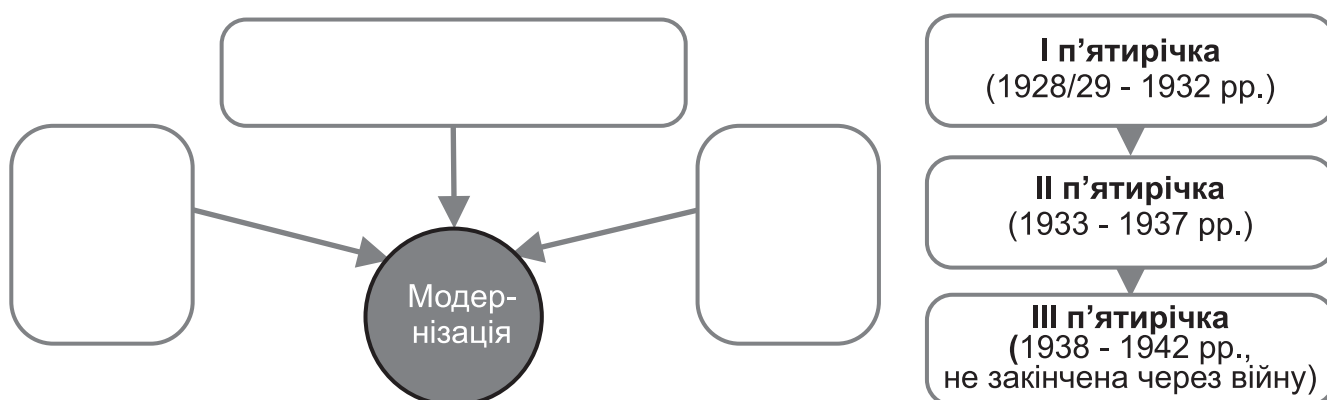
4. Запропонувати дирекції технікуму до 25-го жовтня ц.р. відрядити решту службовців, що не мають посвідок про знання мови на ДКУ.

Заступник голови комісії українізації Тишківський"

Утвердження більшовицького тоталітарного режиму в Україні

1. Радянська модернізація України

Радянська модернізація (модерн – оновлення) тривала близько 10 років (приблизно 1929–1938/39).

Для досягнення мети було впроваджено п'ятирічні плани (п'ятирічки) – метод планування розвитку країни терміном на 5 років. В міжвоєнний період можна говорити про три п'ятирічки.

2. Форсована індустріалізація

Форсована індустріалізація – _____

Хронологія переходу до індустріалізації	
Рік	Подія
	XIV з'їзд ВКП(б) оголосив курс на індустріалізацію СРСР.
	XV з'їзд визнав пріоритет держплану над ринком (фактично перевагу планової економіки). Це означало, що починається відхід від НЕП.
	НЕП відкинуто. Починається процес модернізації (індустріалізації).
	Перехід до форсованої (пришвидшеної) індустріалізації.

Для України встановлювались надпотужні темпи зростання важкого машинобудування, хімічної промисловості, виробництва електроенергії. Ставка робилась не на впровадження нових технологій, а на використання енергетичних і сировинних ресурсів. На фоні світової економічної кризи 1929–1933 рр. ("великої депресії") створювалося враження швидкого економічного прогресу в СРСР.

Причини форсованої індустріалізації
1) Забезпечення економічної незалежності.
2) Подолання економічної відсталості.
3) Зміцнення обороноздатності.
4) Створення матеріально-технічної бази для модернізації промисловості та с/г.
5) Створення економічної бази для побудови соціалізму.

Сталін 1929 р. у статті "Рік великого перелому" оприлюднив економічний приріст вищий від запланованого попередньо. Тому на другий рік п'ятирічки темпи приросту встановлювались в межах 32%, а надалі – 45%. Досягнути цього, по суті, було нереально. Як результат окремі галузі економіки розвивалися з випередженням, а інші відставали. Тому в кінцевому результаті **жоден п'ятирічний план виконано не було.**

Сталін заборонив відомствам оприлюднювати цифри, підтасував показники так, що про виконання першої п'ятирічки було оголошено за 4 роки і 3 місяці. Хоча насправді щорічний приріст промислової продукції в середньому становив близько 16% (тобто менше ніж планувалось). Тому темпи зростання в роки другої п'ятирічки були визначені на рівні 16,5%.

Під час п'ятирічок в Україні збудовано	
<i>Перша</i>	<i>Друга</i>

П'ятирічки не були розраховані на піднесення матеріального добробуту. Починається цькування фахівців ("Шахтинська справа"), діє карткова система, яка давала можливість робітникам і службовцям придбати лише мінімум товарів.

Джерела індустріалізації
❖ Перекачування коштів із с/г та інших галузей.
❖ Зростання податків, режим економії.
❖ Внутрішні позики, згодом переважно примусові.
❖ Продаж за кордон сировини, продовольства, культурних цінностей.
❖ Використання безкоштовної праці в'язнів концтаборів, дешевої праці робітників та селян.
❖ Зростання продажу алкогольних напоїв.
❖ Пропаганда патріотизму: перевиконання планів, суботники, понадурочні роботи.

Одним із методів досягнення результатів індустріалізації були соціалістичні змагання, проявом яких стали різні рухи. Найбільш відомий – Стаханівський, що розпочався з 1935 р., після того як Олексій Стаханов на шахті "Центральна-Ірміне" (Донбас) видобув 104 тони вугілля, перевищивши норму видобутку в 14,5 разів. Вітаючи стаханівців, на одному зі з'їздів Сталін пустив у маси крилатий вислів "Жити стало краще, жити стало – веселіше".

Наслідки політики індустріалізації	
Позитивні	Негативні
✓ Зростання майже в 11 разів кількості підприємств важкої промисловості. Перетворення України в індустріально-аграрну країну: за рівнем окремих галузей промисловості вона випередила деякі європейські держави. ✓ Через урбанізацію відбувається українізація міст (1939 р. – кожен третій українець жив у місті). ✓ Ліквідовано безробіття, формується робітничий національний клас і технічна інтелігенція. ✓ Збільшується кількість жінок на виробництві.	✓ Головна увага приділялась важкій промисловості, що спричинило підрив розвитку с/г, легкої і харчової промисловості. ✓ Індустріальна потужність направлена не на задоволення повсякденних потреб людини. ✓ Нерівномірне розміщення продуктивних сил (переважно в промислових центрах). ✓ Формується директивна (планова) економіка. ✓ Ускладнились житлова і продовольча проблеми, знизився життєвий рівень населення.

3. Політика колективізації. Розкуркулення.

Колективізація – _____

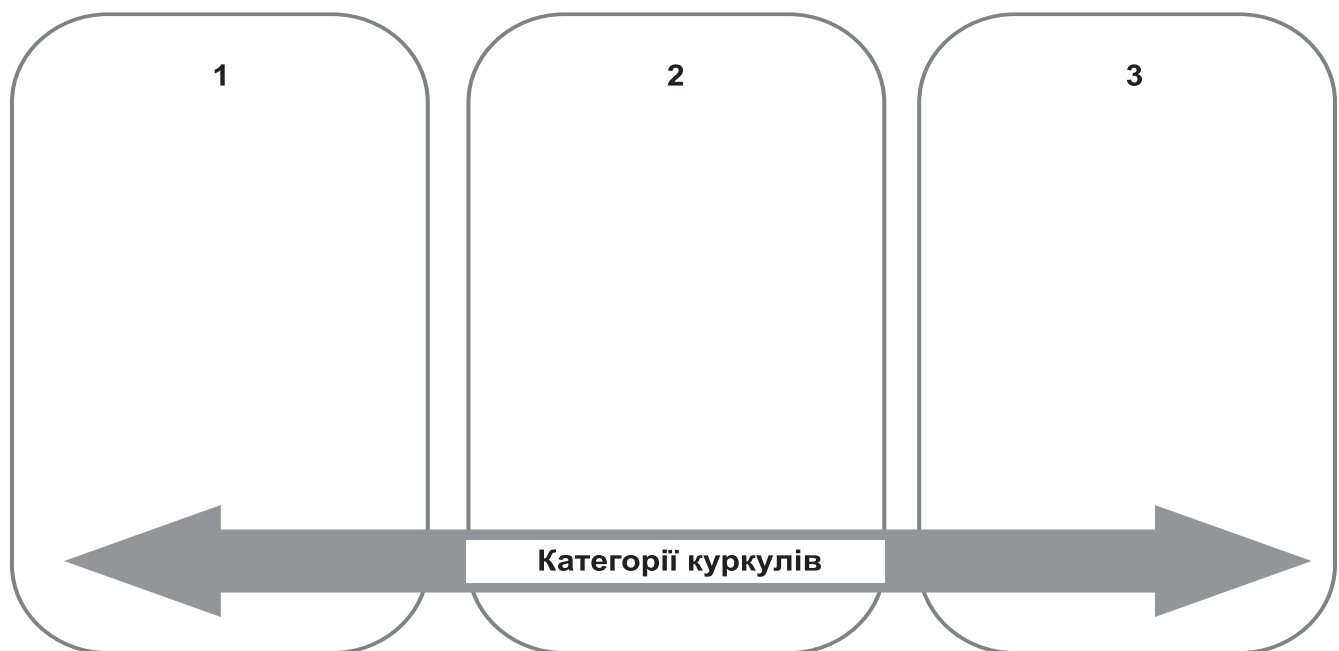
Причини колективізації
❖ Колгоспи – зручна форма, з допомогою якої можна було легко викачувати ресурси до держбюджету. ❖ Забезпечення коштами індустріалізації. ❖ Контроль держави над приватним сектором с/г. ❖ Ліквідація куркульства як класу, створення слухняного колгоспного селянства. ❖ Спроба налагодити ефективне виробництво на селі.

Перша п'ятирічка передбачала, що в Україні в колгоспи буде об'єднано 30% селянських господарств. Але вже у листопаді 1929 р. пленум ЦК ВКП(б) проголосив курс на форсовану колективізацію, що мала проводитись, фактично, насильницькими методами. В УСРР передбачались найвищі темпи колективізації серед всіх республік Союзу. Секретар ЦК КП(б)У Станіслав Косіор (1928 – 1938) взагалі планував завершити колективізацію до осені 1930 р.

Етапи колективізації		
№	Час	Хід
1		Прискорена колективізація, що перетворилась на примусову. У колгоспи забирали все: реманент, худобу, птицю. Ситуація ускладнювалась надмірним старанням місцевої влади: на 20 січня 1930 р. в УСРР було колективізовано 15,4% с/г, а на 1 березня – 62,8%. В багатьох місцях відбулися антирадянські селянські виступи (приблизно 40 тис. повстанців). Селянство почало продавати або забивати худобу, ховати, чи псувати реманент. 1929 р. для виробничо-технічного обслуговування і посилення впливу держави на село почали створювати мережу машинно-тракторних станцій (МТС), що проіснувала до 1958 р. Головне завдання: забезпечити колгоспи с/г технікою, даючи її в оренду.

2		Через значний спротив колективізації Сталін робить маневр і перекладає всю відповідальність за неї на місцеві партійні органи (про це йдеться у статті "Запаморочення від успіхів"). ЦК ВКП(б) 14 березня видала постанову "Про боротьбу з викривленнями партійної лінії у колгоспному русі". Це в сукупності призвело до масового виходу селян з колгоспів, до осені в них залишилось менше третини дворів (в основному незаможницьких).
3		Прискорення темпів колективізації (колективізовано близько 70% дворів)
4		Завершальний етап. У 1937 р. в колгоспах перебувало 99,7% від усіх посівних площ.

Під час колективізації відбувається "розкуркулення". Куркуль – заможний селянин, який мав у власності землю та знаряддя для її обробітку. Спочатку, ще за НЕП (1927–1928 рр.), щодо заможного селянства проводилась **політика обмеження** – збільшували податки, обмежували оренду землі, забороняли використовувати найману працю, купувати машини, реманент. У квітні 1929 р. Сталін переходить до **політики ліквідації** куркульства як класу. Наприкінці січня 1930 р. була опублікована постанова ЦК ВКП(б) "Про заходи з ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації". Посилюються масові репресії проти заможного селянства та всіх, хто не бажав вступати у колгоспи. В Україні під час колективізації було експропрійовано (позбавлено власності) близько 200 тис. селянських господарств (близько 1,4 млн. чол. разом з сім'ями, з них 860 тис. виселено до Сибіру).

Колгоспники перетворились на людей "нижчого ґатунку". 1932 р. в СРСР введено "паспортну систему", яка не передбачала паспортів для селян, тобто вони були прив'язані до колгоспного життя.

Наслідки колективізації
• Дезорганізація с/г. • Винищення найкращих господарств через розкуркулення. • Колективізація стала засобом індустріалізації. • Голодомор 1932 – 1933 рр.

4. Голодомор 1932 – 1933 рр.

Причини голоду

- ✓ Насильницьке вилучення хліба у селян.
- ✓ Необхідність знищення українського селянства як свідомої національної верстви.
- ✓ Непосильні хлібозаготівлі.
- ✓ Надмірний хлібний експорт.
- ✓ Небажання колгоспників працювати у громадському господарстві.

Заштрихованим виділено території з найбільшою смертністю від голоду

Протягом січня – листопада 1930 р. в Україні було заготовлено 400 млн. пудів хліба (пуд – 16,3 кг.). За такий же період 1931 р. – 380 млн. пудів. Наближення катастрофи відчувалось уже всередині 1932 р., коли урожайність була дещо нижчою, а плани хлібозаготівлі занадто високими (практично недосяжними навіть за нормально-го врожаю). Щоб виконати хлібозаготівлю у селян почали відбирати навіть посівний фонд.

7 серпня 1932 р. ЦВК (Центральний виконавчий комітет) і РНК (Рада народних комісарів) СРСР приймають,

написаний власноручно Сталіним, закон про охорону соціалістичної власності, прозваний в народі закон про охорону соціалістичної власності. Він передбачав розстріл чи позбавлення волі строком не менше 10 років за "крадіжку" колгоспної власності. Не дивлячись на це, план хлібозаготівлі виконати не вдалося. Тому в Україну направлено надзвичайну хлібозаготівельну комісію на чолі з головою Раднаркому СРСР В'ячеславом Молотовим. Вона запроваджує пільгову систему хлібозаготівлі (в них заносились населені пункти, які не виконали хлібозаготівлю, після чого ці поселення блокувались військами, в них повністю вилучалось все їстівне, полишити їх ніхто не міг, фактично всі помирали), проводить репресії керівників, у селян починають конфісковувати усі продукти харчування.

На "допомогу" Станіславу Косіору в управлінні КП(б)У приїздить Лазар Каганович, другим секретарем ЦК стає Павло Постишев, які разом із місцевим керівництвом (Чубар, Петровський, Хатаєвич) стали основними винуватцями Голодомору.

Наслідки Голодомору

- ❖ Голод був і на інших територіях СРСР, але найбільших масштабів набрав саме в Україні, тобто спеціально спрямований проти нашої нації. Таке діяння є геноцидом, що й було офіційно названо Верховною радою України в 2006 р.
- ❖ У 2010 р. СБУ встановила близько 4 млн. прізвищ загиблих від голоду, але жертв було набагато більше. Дослідники вказують на кількість від 7 до 10 млн.

Наслідки Голодомору

- ❖ Голод остаточно зламав опір селян колгоспній системі.
- ❖ Знищено "старе" село (традиції, культуру, національну свідомість).
- ❖ Деградація с/г.
- ❖ Переселення до України (в місця, де вимерли всі) селян з Росії та ін. територій СРСР.
- ❖ Вперше термін "Голодомор" з'явився 1933 р. в одному з чеських часописів.
- ❖ Термін "Голодомор" зафіксований у Законі Верховної Ради України "Про Голодомор 1932-1933 років в Україні" від 28 листопада 2006 р., тому набув статусу юридично-правової категорії.

5. Особливості суспільно-політичного життя

Соціальна структура населення	Зникли приватні підприємці, заможні селяни; зросла кількість робітників, інтелігенції. Майже всіх селян після колективізації називали колгоспниками. Формується новий правлячий клас – номенклатурна верхівка партійно-державного апарату (номенклатура – список), забезпечена всіма матеріальними благами.
Столиця УСРР	1934 р. столиця переноситься з Харкова до Києва.
Керівництво	З 1928 по 1938 р секретарем ЦК КП(б)У (головна посада країни) був Станіслав Косіор, але з 1933 по 1937 рр. фактичним диктатором УСРР став другий секретар ЦК КП(б)У Павло Постишев. Існує лише одна партія – комуністична партія більшовиків.
Конституція	1936 р. прийнято нову Конституцію в СРСР, відповідно в УСРР нову Конституцію прийняли 1937 р. За нею УСРР змінювала назву на УРСР, земля закріплювалась за колгоспами і т. ін.

6. Сталінський терор в Україні

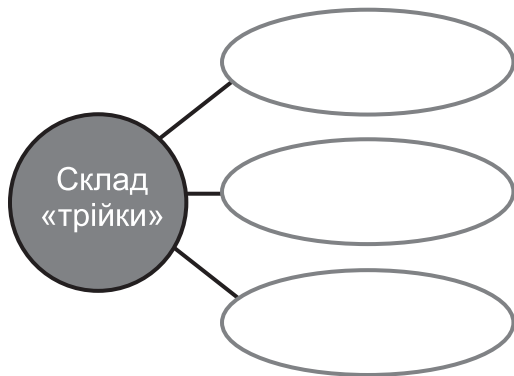
1929 р. Сталін повністю підпорядкував собі партію. Щоб встановити диктатуру, потрібно було посіяти страх серед людей. Для цього керівництво починає репресії.

Репресії

Ще до масових репресій було сфабриковано декілька гучних справ для розправи над тими, кого вважали противниками радянської влади.

Перші сфабриковані справи в УСРР	
Рік	Справа
	"Шахтинська справа" – судовий процес над "шкідниками" у вугільній галузі. Мета: залякати стару технічну інтелігенцію, змусити працювати її на новий режим.
	Судовий процес над "Спілкою визволення України" , яка, нібито, шляхом повстання збиралась повалити радянську владу в Україні. Участь в організації старались довести діячів автокефальної церкви та представників науки і культури з метою їх дискредитації. "Лідером" організації зробили Сергія Єфремова.
	Справа "Український національний центр" . Організації приписувалася підготовка збройного повстання з метою скинути радянську владу в Україні і встановити капіталістичний лад у формі УНР. Керівником УНЦ "зробили" історика Матвія Яворського. По справі заарештували й М.Грушевського. Мета: дискредитувати стару українську інтелігенцію і "виправдати" майбутнє згортання українізації.

У другій половині 1930-х рр. репресії посилились (фактично ставши масовими). Причиною цього стало вбивство 1 грудня 1934 р. Сергія Кірова (є версія, що до цього причетний сам Сталін). Тоді ж ухвалено постанову про порядок розгляду звинувачень у підготовці чи здійсненні терористичних актів, яка відводила на слідство у цих справах не більше 10 днів. Справи розглядалися без прокурора й адвоката. Оскарженню чи помилуванню не підлягали. Смертну кару могли застосувати починаючи з 12 років. Вирок виконувався негайно. Слідство велося із вживанням найжорстокіших тортур. Мільйони людей опинилися в радянських концтаборах – ГУТАБ (Головне Управління ТАБорів, проіснувало з 1934 по 1960 рр.).

Пік репресій припав на 1937 – 1938 рр. В ці роки діяли так звані "трійки НКВС" (Народний Комісаріат Внутрішніх Справ).

"Трійки" виносили судові вирoki, в основному смертні, які одразу ж виконувалися; рідні репресованих отримували тавро "член сім'ї ворога народу". Жертвами репресій стали всі верстви населення (найбільше робітників і селян, а у відсотках – інтелігенції). Не оминули репресії й військових, чим було підірвано силу армії, та власне партійних діячів. Фактично в 1930-х рр. сформувався культ особи Сталіна.

Керівництву репресії були потрібні аби	Складові тоталітаризму в СРСР
✓ Придушувати опозиційні сили та повністю контролювати суспільні процеси. ✓ Сприяти поширенню страху – основного стимулу до дармової праці. ✓ Втримати владу, розколовши суспільство протиставленням однієї верстви іншій.	✓ Монополія компартії. ✓ Ідеологізація культурної та освітньої сфери, жорстка цензура. ✓ Повне підкорення інтересів особистості колективу. ✓ Партійний контроль над діяльністю інтелігенції, поширення міфів про мудрість Сталіна.

6. Розвиток культури в 1920-х рр.

1933 р. згортається українізація. Її активні учасники стають жертвами розправи. Починається русифікація. Більшовицька партія починає так звану "культурну революцію", яка повинна була дати освіту і виховання, що допомогли б зробити ривок у сфері виробництва і в утвердженні радянської системи цінностей. Починається ідеологізація усіх сфер життя, суворий контроль над культурою.

	Завдяки лікнепу на кінець 1930-х рр. лише 15% дорослого населення залишались неписьменними. 1930 р. започатковано обов'язкове чотирикласне навчання. Школи з українською мовою скорочувались. Ідеологічний контроль над школярами здійснювали піонерські та комсомольські організації. Вища освіта доступна лише відданим режиму. 1933 р. відновлюються університети (до цього діяли інститути) у Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровську. 1938 р. закриваються заклади для нацменшин, ліквідовуються національні райони.
	Недовіра до старих спеціалістів. Репресії. Але наука досягає значних успіхів. Працювали такі відомі вчені: Олександр Богомолець (фізіолог), Лев Ландау (фізик), Олександр Палладін (біохімік), Євген Патон (інженер), Володимир Філатов (хірург-офтальмолог). Видатні відкриття у галузі космонавтики зробив Юрій Кондратюк (так званою "трасою Кондратюка" скористались американці під час польоту на Місяць).

	1932 р. виходить постанова ЦК ВКП(б) "Про перебудову літературно-художніх організацій". Творчість літераторів підпала під контроль партії через створену 1932 р. Спілку радянських письменників. Основним творчим методом проголошувався "соціалістичний реалізм" (зображення дійсності відповідно до комуністичної ідеології). Уславлення ролі партії та її вождів стало головним завданням загалом усіх діячів культури. З 259 письменників, що друкувалися у 1930 р., після 1938 р. залишилось 36. Знищені: Микола Куліш, Микола Зеров, Григорій Косинка, Валер'ян Підмогильний, Євген Плужник та ін. Чимало тих, хто лишився, змушені були час від часу оспівувати більшовицький режим, залишаючи поза увагою колективізацію, репресії, Голодомор. Широковідомими стають імена Павла Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосюри, Андрія Малишка, Миколи Бажана, Андрія Головка, Петра Панча, Юрія Яновського та ін.	
	Розстріляно Леся Курбаса.	 <i>"Бій Богуна з Чарнецьким..."</i>
	Творив Григорій Верьовка, що згодом zorganizував і керував відомим хором, а також хореограф Павло Вірський.	
	Розстріляно Михайла Бойчука. Певним досягненням цього періоду є деякі витвори художників та скульпторів. Серед них картина Миколи Самокиша "Бій Богуна з Чарнецьким під Монастирищем в 1653 р." (1934 р.). Під загрозою репресій у 1930 р., викладання в Київському художньому інституті був змушений залишити Казимир Малевич. Переїхав до Ленінграду, але й там репресії його наздогнали. Три місяці знаходився під арештом, міг бути розстріляним. Його звинувачували у шпигунстві на користь Польщі.	
		Будівля Верховної Ради УРСР в Києві (1936–1939). Архітектор – Володимир Заболотний.
	У другій половині 1930-х рр. в Україні не залишилось парафій з українською мовою богослужіння. Влада розгорнула масове знищення культових споруд, серед них: Михайлівський Золотоверхий собор, Богоявленський собор Братського монастиря, церква Успіння Богородиці (Пирогоща) та ін.	
Покоління визначних діячів культури 1920 – 1930-х рр. називають _____, бо здебільшого було знищене під час репресій		

Західноукраїнські землі в міжвоєнний період

1. Західноукраїнські землі під владою іноземних держав

Після поразки визвольних змагань українські землі потрапили:				
Землі	Населення	Договір	Дата підписання	Країна
Східна Галичина,	5,6 млн. українців			
Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя				
Північна Буковина,	790 тис. українців			
Південна Бессарабія				
Закарпаття ("Підкарпатська Русь")	450 тис. українців			

Спільні риси політики держав на західноукраїнських землях
• Насильницька асиміляція (уподібнення). • Стимування економічного розвитку, його колоніальний характер. • Репресії проти діячів національно-визвольного руху. • Національний гніт. • Існування мовних обмежень в освіті та культурі, закриття українських шкіл. • Обмеження політичних прав українців. • Відмова від міжнародних зобов'язань щодо надання автономних прав українцям.
Форми, в яких здійснювалась ця політика, різнилися: від м'якої в Чехословаччині – до жорсткої в Румунії

На дозвіллі

Йосип Сталін вважав Євгена Коновальця своїм особистим ворогом. Ще протягом 1920-их років відбулося декілька замахів на лідера ОУН. Їх намагалися здійснити різні агенти радянських спецслужб. 1933 р. у Москві під особистим наглядом Сталіна був розроблений план операції з ліквідації провідника ОУН під кодовою назвою "Ставка". Євген Коновалець знав про підготовку замаху і про спроби знищення ОУН. Відтак вживав певних заходів для протидії цьому. З іншого боку, він вірив, що має союзників на території СРСР. Саме на цій хвилі до нього були підіслані Василь Лебідь і Павло Судоплатов – агенти зовнішньої розвідки СРСР. Останній замах на Євгена Коновальця стався 23 травня 1938 року у Роттердамі (ресторан "Атланта"). Готуючись до нього, радянські служби перевершили себе. Спеціаліст відділу оперативно-технічних засобів Олександр Тімашков виготовив вибуховий пристрій, замаскований під коробку шоколадних цукерок, оформлену в українському народному стилі. Вибух мав відбутися через півгодини після переведення коробки з вертикального положення у горизонтальне. Її Судоплатов і подарував Коновальцеві під час короткої зустрічі (поклав перед ним на стіл і тим самим активізував механізм відліку часу). Пристрій спрацював на вулиці Коолсінгел, коли Євген Коновалець повертався до готелю. Цього разу спецслужби ОУН не спрацювали.

2. Українські землі в складі Польщі

В політиці Польщі щодо українських земель можна виділити три етапи.

№	Роки	Зміст
I етап		Польське керівництво намагалось довести перед світовою громадськістю свої права на українські землі. 25 червня 1919 р. на Паризькій мирній конференції Польща одержала право на окупацію всієї Галичини. Умовою було забезпечення автономії Галичини, політичної, релігійної та особистої свободи населення. Польська конституція 1921 р. гарантувала українцям право на рідну мову. 26 березня 1922 р. Східній Галичині (трьом воєводствам – Львівському, Станіславському, Тернопільському) було надано самоврядування. Але як тільки 14 березня 1923 р. Рада послів Антанти визнала Східну Галичину частиною Польщі, внаслідок чого еміграційний уряд ЗУНР саморозпустився, всі обіцянки залишились на папері. Українці вдалися до протестів, але в Європі ніхто не був зацікавлений в існуванні української держави. З 1921 р. починається осадництво українських земель (осадники – _____). Більшість земель роздавалась полякам. Щоб хоч якось вийти із ситуації, українці створюють розгалужену систему кооперативів (один з найуспішніших – "Народна торгівля"). Близько 190 тис. українців емігрує за океан.
II етап		Наполеглива асиміляція. Польща поділена на дві господарські території: Польща "А", до якої входили корінні польські землі; Польща "Б" – переважно західноукраїнські і білоруські землі, які поляки називали "східні креси". До Польщі "Б" застосовувалась політика штучного стримування соціально-економічного розвитку (розглядалась лише як сировинна база). Нацменшинам скасовано всі поступки. 31 липня 1924 р. прийнято закон, за яким польська мова проголошувалась державною. Українські школи починають закриватись. Основним типом школи стає _____ (двомовна), але, по суті, вона є польською. Вищої школи з українською мовою не було. У Львівський університет допускали лише 5% українців. Протягом 1921 – 1925 рр. у Львові діяв Таємний український університет. Існували Просвіти, Наукове товариство Шевченка, які багато робили для української освіти.
III етап		Встановлюється режим "санації" (економічне оздоровлення), а фактично диктатура на чолі з Ю.Пілсудським. Найбільший опір "ополяченню" чинило селянство, тому польська поліція і війська з вересня 1930 р. розпочали акцію _____ (умиротворення) – це каральні заходи за непокору (побиття, арешти, знущання...). У 1935 р. найбільша українська партія УНДО взяла курс на політику _____ – врегулювання польсько-українських відносин, порозуміння з польським урядом. УНДО відмовилось від антиурядової боротьби, а польський уряд припинив переслідування. В школах допускалась українська мова, покращилось ставлення до православного духовенства і т.д. Лідер УНДО став віце-маршалком польського сейму. Амністовано в'язнів концтабору в Березі-Картузькій. Але через зростання антиукраїнських тенденцій та міжнародну ситуацію в грудні 1938 р. В.Мудрий визнав цю політику недійсною.

На 1925 р. у Галичині існувало 12 українських політичних партій.

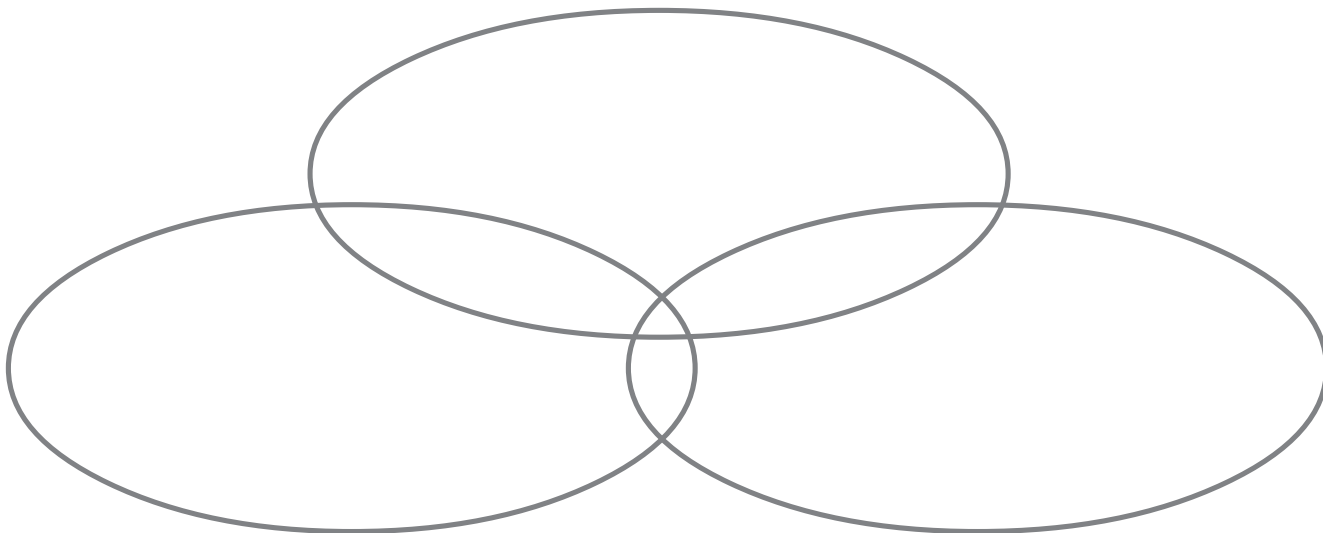
На дозвіллі

15 жовтня 1959 року в Мюнхені спецагентом Кремля Богданом Сташинським убито Степана Бандеру (відомого сусідам як Стефан Попель). Для цього радянські спецслужби ціленаправлено розробили, а потім модернізували пістолет, який стріляє ціанідом. Знищення керівника ОУН контролювалось особисто Микитою Хрущовим.

Найбільші партії Галичини	
Назва	Характеристика
	Утворилося 1925 р. Це ліберальна партія інтелектуальної еліти. Найвпливовіша та найчисельніша. Очолював Дмитро Левицький, згодом – Василь Мудрий. УНДО виступало за конституційну демократію та незалежність.
	Лідери: Лев Бачинський, Іван Макух. Вирішення найважливіших соціально-економічних проблем пов'язувалось із завоюванням незалежності.
	До 1923 р. мала назву Комуністична партія Східної Галичини. Існувала підпільно. Вплив зріс під час українізації та НЕП в радянській Україні. Але геноцидна політика 1930-х рр. в УСРР спричинила втрату популярності.
	Керував В'ячеслав (Вацлав) Липинський. На його думку, Україна мала існувати у формі конституційної монархії.

3. Українські землі в складі Чехословаччини

Чехословаччина вела політику, яка поєднувала елементи колоніалізму з економічною підтримкою Закарпаття. У розвиток краю вкладалось більше коштів, ніж вилучалось з нього. До 1925 р. мережа українських шкіл розширювалась. Діяли вищі навчальні заклади: Вільний Український університет та аграрна академія. Але 1925 р. українська мова була визнана "чужою" для населення краю. Існувало три політичні течії:

4. Українські землі у складі Румунії

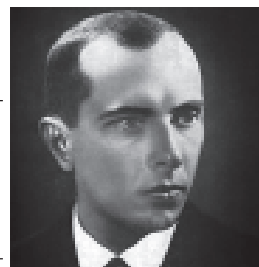
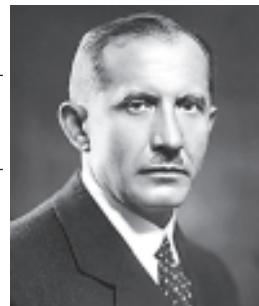
Румунія з самого початку взяла курс на повну асиміляцію (румунізацію) приєднаних українських земель. В економіку краю капіталовкладення не надходили. Безробіття, малоземелля, варварське використання природних ресурсів. Самоврядування українських громад ліквідовувалось, на місцях керували румунські чиновники. Через це відбуваються _____ (1919) і _____ (1924) повстання. Останнє тривало тиждень, в ньому взяли участь близько 6 тис. осіб. Після

придушення над заарештованими організовано _____ (1925 р.). Через міжнародну підтримку арештованим винесли порівняно м'які вироки.

Румунія оголосила, що на Буковині живуть румуни, які забули рідну мову, а тому до 1927 р. тут закрили всі українські школи. Існувала лише одна легальна Українська національна партія (УНП), заснована 1927 р. Керував нею Володимир-Сергій Залозецький-Сас. Виступала проти румунізації. Заборонена 1938 р., коли до влади в Румунії прийшли військові.

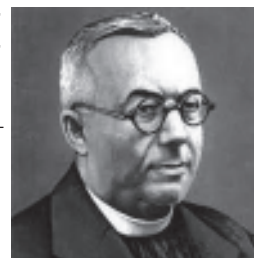
5. Створення та діяльність ОУН

Створення, діяльність та розкол Організації українських націоналістів (ОУН)	
В 1930-х рр. політичне життя у Польщі радикалізується. Ідеологією українського руху був український інтегральний націоналізм, головні засади якого розробив Дмитро Донцов. За ним нація – це абсолютна цінність, і немає вищої мети, ніж здобуття незалежної держави, яку має очолювати вождь з необмеженою владою (на твердження зробив вплив успіх тоталітарних держав).	
Рік	Подія
	У Празі групою старшин УГА створено Українську військову організацію (УВО), якою керував Євген Коновалець.
	У Відні УВО об'єдналась з іншими патріотичними організаціями в ОУН. Очолив Євген Коновалець.
	ОУНівці вважали, що незалежність української держави можна здобути шляхом всенародного повстання проти окупантів. Усі засоби для досягнення мети є допустимими, навіть терор. ОУН – досить популярна серед населення, особливо молоді (осередки ОУН існували майже в усіх навчальних закладах Європи, де навчались українці). Щоб привернути увагу світової громадськості до "українського питання" ОУН здійснює ряд замахів на високопосадовців.
	Вбивство міністра внутрішніх справ Польщі Б.Перацького, що був причетний до політики пацифікації. Великий розголос. Організатор – крайовий провідник ОУН Степан Бандера.
	Над членами ОУН відбуваються Варшавський та Львівський судові процеси. С.Бандера, М.Лебідь та інші – засуджені до страти (через амністію – довічне ув'язнення). Сотні членів ОУН опинились у концтаборі Береза-Картузька.
	У Роттердамі чекістом Судоплатовим убито Євгена Коновальця.
	На Другому Великому Зборі Українських Націоналістів у Римі головою проводу ОУН обирають Андрія Мельника. Як наслідок всередині організації намічається розкол між закордонним проводом і структурою ОУН на західноукраїнських землях, яку з 1933 р. очолював С.Бандера.
	Зустріч Мельника та Бандери у Римі, що завершилась остаточним розривом між лідерами.
	На II-ому Великому зборі ОУН(б) С.Бандеру проголошено провідником, а А.Мельника виключено з організації. Після цього постало дві гілки ОУН: мельниківці – ОУН(м) та бандерівці – ОУН(б).

6. Проголошення незалежності Карпатської України.

Окупація Закарпаття Угорщиною	
Час	Подія
	За конституцією Чехословаччина проголошена унітарною державою, тобто про автономію, яку мало отримати Закарпаття за Сен-Жерменським договором влада країни "забула".
	В Мюнхені, на вимогу Гітлера, відбувається конференція, де зібрались представники Німеччини, Італії, Франції та Британії. Наслідком стало відторгнення від Чехословаччини, представників якої навіть не запросили на конференцію, Судетської області, заселеної, в основному, німцями. Зі сторони Франції та Британії це був акт політики "умиротворення агресора". Вважалось, якщо Гітлер отримає те, що хоче, він зупиниться і не буде проводити агресивної політики по відношенню до інших держав. В історії цю конференцію ще називають "Мюнхенською змовою".
	В таких умовах Чехословаччина була проголошена федерацією трьох народів: чехів, словаків та українців (офіційний закон вийшов лише 22 листопада).
	Закарпаття одержало автономію. Автономну адміністрацію було доручено сформувати лідеру русинського руху Андрію Бродію, але через його співпрацю з угорською розвідкою незабаром усунуто з посади прем'єр-міністра.
	Прем'єром стає Августин Волошин. Населення краю, в основному, підтримувало русофільський рух. На території діють диверсійні загони Угорщини та Польщі. Тому уряд починає використовувати допомогу ОУН. Поряд з назвою "Підкарпатська Русь" починає вживатись "Карпатська Україна".
	Внаслідок Віденського арбітражного рішення адміністративний центр краю Ужгород та інші райони на південному заході Закарпаття, де проживали угорці, окупувала Угорщина. Уряд переїздить до м. Хуст.
	Створення Українського національного об'єднання (УНО) – політичної організації, яка стояла на платформі творення суверенної держави. Всіх незгодних ізольовано в концентраційному таборі. Формування збройних сил (армії) – "Карпатська Січ".
	Вибори до парламенту – Сейму Карпатської України. Завершилися перемогою прихильників суверенітету Закарпаття. Більш за все сфальсифіковані.
	Німеччина захопила чехословацькі території – Богемію і Моравію, давши дозвіл Угорщині на окупацію Карпатської України.
	Початок анексії Карпатської України угорськими військами. Карпатська Січ, не дивлячись на героїчний опір, не може втримати позиції. Слабкість в озброєнні.
	В м. Хуст проголошено незалежність Карпатської України. Волошин стає її президентом.
	Карпатська Україна окупована угорцями, її уряд емігрує до Румунії. До кінця квітня окремі партизанські загони та оунівці чинили опір окупантам, однак безрезультатно. До того ж Карпатська Україна опинилась у міжнародній ізоляції.
У промові на XVIII з'їзді ВКП(б) 10 березня 1939 р. Сталін з глумом висловився про прагнення Карпатської України добитися самостійності і цим розпочати справу визволення всієї України: "Комашка, що хоче прилучити до себе слона".	

Україна в роки Другої світової війни

1. Включення західноукраїнських земель до складу УРСР у 1939–1945 рр.

Хронологія подій	
	Між СРСР та Німеччиною підписано пакт про ненапад (_____) та таємний протокол до нього. Головна теза першого: держави не нападають одна на одну протягом 10 років; другого: розподіляються сфери впливу по лінії річок Вісла – Сян – Нарев (східні території Польщі, фактично західноукраїнські та західнобілоруські землі, мали відійти до СРСР). Ці договори стали каталізатором війни.
	Нацистська Німеччина нападає на Польщу. Це стало _____. Українські землі в неї втягнуті одразу, так як перебували у складі Польщі.
	Радянські війська перейшли кордон з Польщею, основні сили якої були розбиті німцями. Виправдання: "для захисту "єдинокровних братів" (українців і білорусів) від нацистського поневолення". Насправді – виконання таємного протоколу з Німеччиною. Фактично СРСР вступив у Другу світову війну на боці Німеччини. Червону армію населення зустрічало по різному.
	Армія СРСР зайняла Львів. Спільний парад у Брест-Литовську радянських і німецьких військ (пройшли ще в ряді міст).
	СРСР і Німеччина підписали _____. За ним поділ відбувся дещо інакше, ніж зазначалось в таємному протоколі до пакту Ріббентропа – Молотова: по лінії річок Західний Буг – Сян. До Німеччини відійшли українські етнічні землі: Лемківщина, Надсяння, Підляшшя, Холмщина. Даний договір теж мав таємний протокол, за яким до СРСР відійшло 51,4% території Польщі з 12 млн. населення (31,7%). Окупація радянськими військами Західної України і фактичне возз'єднання її зі Східною в історіографії СРСР отримали назву "_____".
	У Західній Україні проходять вибори до Народних зборів. Це все під жорстким контролем радянської влади.
	Народні Збори Західної України прийняли Декларацію про її входження до складу СРСР і возз'єднання з УРСР.
	Східна Галичина та Західна Волинь були офіційно включені до складу УРСР та СРСР.
	На території Західної України створено 6 областей: Львівську, Станіславську (нині – Івано-Франківська), Волинську, Тернопільську, Рівненську, Дрогобицьку (нині – у складі Львівської).
	Ультиматум СРСР Румунії щодо передачі йому Північної Буковини та Бессарабії.
	Червона армія під командуванням Г.Жукова вступила на території Північної Буковини та Бессарабії.
	Рішення VII сесії Верховної Ради СРСР щодо утворення на території румунської Бессарабії та українського Придністров'я (відчуженого від УРСР) Молдавської РСР.
	На території Північної Буковини утворено Чернівецьку, а на землях Південної Бессарабії – Аккерманську (з 7 грудня Ізмаїльську) області у складі УРСР.
Розпочато процес радянїзації (насиленницьке насадження норм економічного, суспільно-політичного та культурного життя, притаманного СРСР) приєднаних земель. Складовими були: колективізація, індустріалізація, культурна революція, репресії проти інакомислячих.	

2. Початок німецько-радянської війни. Окупація України нацистськими військами та їх союзниками

Серед гітлерівської верхівки було кілька поглядів щодо України, найбільш імовірний – перетворити її територію на колонію і використовувати як джерело сировини, трудових ресурсів, родючих земель (А.Гітлер, Г.Гімлер).

Щоб здійснювати окупаційну політику ще в травні 1940 р. був розроблений спеціальний план – "_____ " ("Схід").

18 грудня 1940 р. Третім Рейхом (німецька держава 1933 – 1945 рр.) остаточно було затверджено план блискавичної війни (бліцкриг) проти СРСР під кодовою назвою "_____ ". Війська для нападу концентрувались у трьох групах армій:

- Окупація Прибалтики
- Вихід до Ленінграду
- Окупація Білорусії
- Вихід до Москви
- Окупація України
- Вихід до Сталінграду

Співвідношення сил		
Німеччина та союзники	Люди	СРСР
	Артилерія	
	Танки	
	Літаки	
За перші три тижні війни втрати Червоної армії приблизно становили в 10 разів більше, ніж німецької.		

22 червня 1941 р. – напад Німеччини на СРСР.
Початок німецько-радянської війни

Заходи з боку СРСР на початку війни

- Починається мобілізація (армію поповнили близько 2 млн. осіб).
- Запроваджено воєнний стан.
- Створено Державний комітет оборони (ДКО) на чолі з Й.Сталіним (загальнодержавне правління).
- Сформовано Ставку верховного головнокомандування (військове управління).
- З добровольців організовуються загони народного ополчення.
- Споруджуються оборонні укріплення.
- Організовано збір коштів на оборону.
- Господарство перелаштовується на військовий лад.
- Відбувається евакуація людських та матеріальних ресурсів. Те що евакуювати неможливо – знищувалось. Використовується тактика "_____ " (знищення всього корисного, того, що при окупації може слугувати життєзабезпеченню або існуванню як військ ворога, так і власного цивільного населення).

Деякі важливі битви на території України початку німецько-радянської війни

Дата	Битва
	Танкова битва в районі Луцька – Рівного – Дубна – Бродів. Вважається найбільшою танковою битвою в історії воєн. З радянського боку – близько 3000 танків, з німецького – більше 700. Поразка радянських військ, але противника затримано на тиждень. Поспішно відступаючи, не маючи змоги евакуювати політичних в'язнів із тюрем Західної України, їх тисячами розстрілюють органи НКВС.
	Німці без бою увійшли до Житомира (оборона міста не була організована).

	Оборона Києва. Тривала 72 дні. Ворог зупинився, бо з ходу столицю УРСР взяти не вдалося. До оборони кияни встигли підготуватися. Тому німці почали обходити Київ з флангів. Перед загрозою оточення командувач Південно-Західного фронту Михайло Кирпонос неодноразово звертався до Сталіна по дозвіл на відступ, але вчасно його не отримав. 17 вересня Ставка верховного головнокомандування нарешті дозволила відступити, та було вже пізно. В районі м.Лохвиці німці замкнули кільце, утворивши київський котел. В полон потрапило 665 тис. радянських воїнів. М.Кирпонос – загинув.
	Оборона Одеси. В наступі на Одесу брали участь як німецькі, так і румунські (союзник Німеччини) сили, останніх було більше. Після 73-денної оборони радянські війська перекинуто до Севастополя.
	Оборона Севастополя. Тривала 250 днів. Наступ вели німецько-румунські війська. Вони здійснили три великі штурми міста. В кінцевому результаті захисники Севастополя частково евакуйовані, але основна маса – потрапила в полон через бездарність військового командування.
	Німці зазнали поразки під Москвою , чим остаточно було зірвано план "Блискавичної війни" ("Барбаросса").
	Радянські війська контрнаступають в районах Харкова та Керченського півострова , але без успіху (великі втрати).
	Радянськими військами залишено м. Свердловськ (нині – Довжанськ) Ворошиловградської (нині – Луганської) області – останній населений пункт на території УРСР.

Причини поразок Червоної армії на початку війни

- ✓ Репресії командного складу (лише 7% керівників мали вищу військову освіту).
- ✓ Невіра Сталіна в можливість нападу Німеччини (він знехтував численними даними розвідки), через що вчасного наказу перебувати у стані бойової готовності не поступило.
- ✓ Відсутність плану оборонної війни ("лінія Сталіна" на 1941 р. була вже частково демонтована, а "лінія Молотова" ще не була готова). До того ж радянська пропаганда розганяла думку, що якщо війна й буде, то вестиметься на чужій території.

3. Окупаційний режим в Україні 1941–1944 рр.

Протягом року німецькі війська та їх союзники (Румунія, Італія, Угорщина) окупували територію України та встановили "_____ " (політичний режим Третього Рейху), що здійснювався відповідно до плану "Ост". За ним Україна розглядалась як база для подальшого ведення війни з СРСР та життєвий простір для німецького народу. Місцеве населення підлягало виселенню або знищенню, а та частина, що лишалась, фактично мала перетворитись на рабів. Після війни на українські землі планувалось переселити до 9 млн. німецьких колоністів.

Територія УРСР увійшла до шести адміністративно-територіальних одиниць

Адміністративно-територіальна одиниця	Сучасні області
Дистрикт "Галичина" , що відносились до "Генерал-губернаторства для окупованих польських земель" з центром у Кракові.	Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області з центром у Львові. Режим був дещо м'якший ніж в інших територіальних одиницях.
Губернаторство "Трансністрія" (з румунської – Задністров'я) – передана Румунії.	Північна частина Одеської, південно-західна частина Миколаївської. південні райони Вінницької областей. Центр – Одеса.

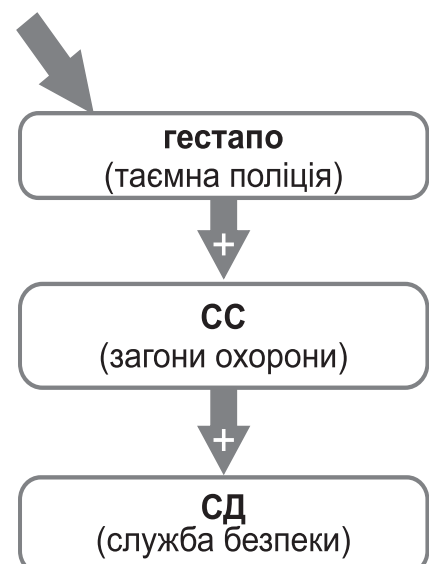
"Зона військової адміністрації вермахту" (прифронтна зона).	Донецька, Луганська, Харківська, Сумська, Чернігівська області.
Рейхскомісаріат "Україна"	Волинська, Рівненська, Хмельницька, окремі південні райони Тернопільської, Житомирська, Київська, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська, північно-східні райони Вінницької, Запорізька, Хмельницька, південно-східні райони Миколаївської області. Керівник – Ерік Кох. Центр – Рівне.
Губернаторство "Буковина" – під владою Румунії.	Чернівецька область. Центр – Чернівці.
Губернаторство "Бессарабія" – під владою Румунії.	Південна частина Одеської області між річками Дунай і Дністер (колишня Ізмаїльська область). Центр – Кишинів (до цього губернаторства входила й окупована Молдавська РСР).

Опорою окупаційного режиму були різні каральні органи.

З місцевого населення формувалась допоміжна поліція та найнижча ланка управління. Особи, які співпрацювали з окупантами називались колабораціоністами.

Причини колабораціонізму:

Здійснюється політика **геноциду**. З'являються **гетто** (райони міст, де добровільно або примусово в жорстких умовах проживають етнічні меншини) та **концентраційні табори**. Проводяться масові розстріли військовополонених і мирного населення.

Найбільші місця загибелі мирних громадян		
Назва	Географія	Приблизна кількість
В Україні нацистами і їх союзниками закатовано близько 4 млн. осіб.		

Німці масово вивозять з України устаткування та продовольство. В містах штучно створювався голод. З квітня 1942 р. починається масовий вивіз осіб молодого віку на примусові роботи в Німеччину. Вивезено близько 2,5 млн. Їх називали "_____ " (східні робітники).

4. Рух опору в Україні

Напрямки Руху опору		
Радянський	Національний	Польський
Мета		
Територія інтенсивних дій		
Організації		

Радянський Рух опору	
Під час окупації із відданих радянській владі людей створювались підпільні групи. З'являються партизанські загони, але на початковій стадії вони були малочисельні, опір був слабким.	
Час	Подія
	Створено Український штаб партизанського руху. Очолив Тимофій Строкач. Опір набирає організованого характеру.
	Сидір Ковпак проводить "Карпатський рейд" (з території Білорусії до Карпат). Відомі керівники партизанських з'єднань: Олексій Федоров, Михайло Наумов та ін. Боролися як з німцями так і з УПА.
	Під час Курської битви, аби не допустити підкріплень з боку Німеччини, партизани провели кампанію диверсій на залізничних шляхах, яка увійшла в історію під назвою "_____"
Під час наступу Червоної армії партизанські загони увійшли в її регулярні частини.	

Національний Рух опору	
ОУН на початку війни створила "похідні групи" з метою організації зі свідомих українців самоуправління на території, звільненій від радянської влади.	
Час	Подія
	У Львові представниками ОУН (б) проголошено Акт відновлення Української держави, формування національного уряду – Державного правління на чолі з Ярославом Стецьком. Німці починають переслідувати оунівців, С.Бандеру та Я.Стецька ув'язнюють на три роки в концтаборі Заксенгаузен.
	Виходить німецький наказ про страту членів ОУН.
	Похідна група ОУН(м) у Києві утворила Українську Національну Раду, що позиціонувала себе як національний громадсько-політичний центр. Головний організатор – Олег Ольжич. Президію очолив Микола Величківський. УНР видавала газету "Українське слово". Створено спілку українських письменників (голова – Олена Теліга).
	Німці заборонили діяльність Української Національної Ради. Вона переходить у підпілля.
	В Бабиному Яру страчено близько 200 осіб, пов'язаних з ОУН. Серед них – Олена Теліга.
	Існування "Поліської Січі" – збройного формування під проводом Тараса Бульби (Боровця). Воювало проти радянської влади, згодом і проти німців. Контролювало північні райони Житомирщини та Рівненщини ("Олевська республіка"). В листопаді пішло у підпілля. Вперше використало назву Українська повстанська армія (УПА).
	Офіційне створення УПА (розрізнені загони національного спротиву об'єднуються в одне ціле). Фактично під командуванням бандерівців.
	Бандерівці взяли під контроль загони підпорядковані Андрію Мельнику та Тарасу Бульбі-Боровцю, останній, аби уникнути плутанини перейменував свою УПА в Українську народно-революційну армію (УНРА). Головнокомандувачем УПА з 1943 р. стає Роман Шухевич (Тарас Чупринка). Під контролем УПА знаходяться цілі райони Полісся, Волині, Галичини.
	"Волинська трагедія" ("Волинська різанина") – обопільне винищення мирного населення Армією Крайовою (українців) та УПА (поляків). Причини – глибоко історичні. Винні обидві сторони. Лише в 1945 р. Армія Крайова та УПА перестають воювати одна з одною, спрямувавши сили проти радянських формувань.

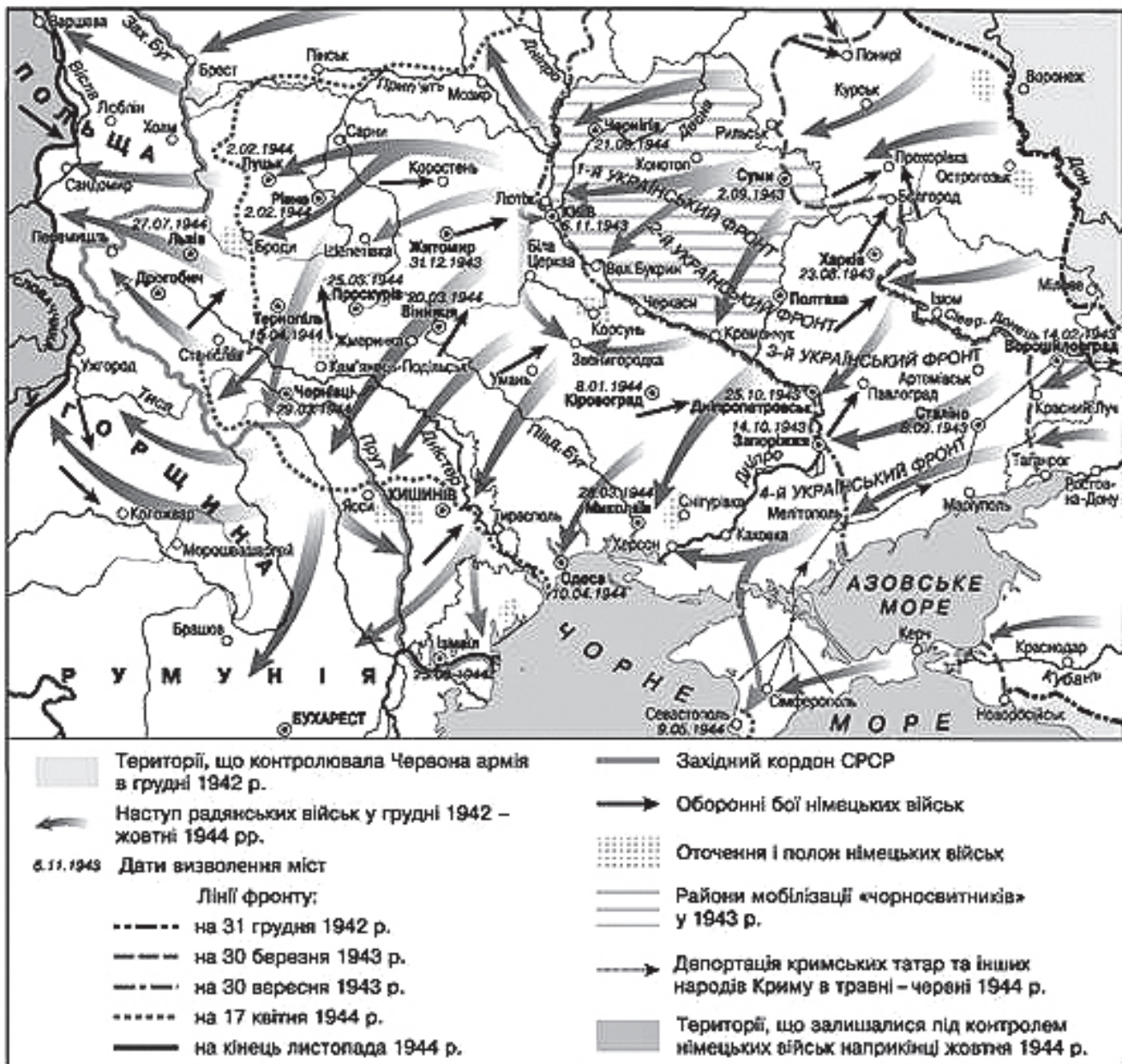

Роман Шухевич

	На Львівщині утворюється Українська головна визвольна рада (УГВР). Фактично – це всеукраїнський орган політичного керівництва національно-визвольним рухом. Головою УГВР обрано Кирила Осьмака. Участь у створенні і в розробці її документів брав український письменник Іван Багряний.
Після того як Червона армія витіснила німців з території України, УПА починають боротьбу виключно проти радянської влади.	

5. Звільнення України від німецьких військ

<i>Дата</i>	<i>Битва</i>
	В ході Сталінградської битви, під час якої розпочинається корінний перелом у ході Другої світової війни, звільнено перший населений пункт України – с.Півнівка Луганської області .
	Радянські війська зайняли Харків.
	Харків знову опиняється у німецькому розпорядженні. Це була фактично остання операція німецького бліцкригу.
	Курська битва. Завершення корінного перелому в ході Другої світової війни. Перемога радянських військ. Остаточне звільнено Харків. Складаються сприятливі умови для розгрому нацистських військ, що знаходяться на Лівобережжі.
	Відчуваючи поразку під Курськом, Гітлер віддає наказ про будівництво системи укріплень на річках Дніпро і Молочна, що отримала назву "Східний вал". Про нього диктатор сказав: "Швидше Дніпро потече назад, аніж росіяни його візьмуть".
	Битва за Дніпро – це ряд наступальних операцій по звільненню Лівобережної України. Стрімкий наступ радянських військ, що не дозволив німцям перетворити Лівобережжя в пустелю.
	При сприянні партизанів радянські війська форсували Дніпро і захопили плацдарми на північ (Лютізький) і південь (Букринський) від Києва. Фронти, що воювали на території України перейменовано на I, II, III, IV Українські.
	Німців вибито із Києва. Загалом, форсування Дніпра супроводжувалося часто не виправданими жертвами. Десятки тисяч новобранців, так званих "чорнопіджачників" ("чорносвітників") – неозброєних, ненавчених, наспіх мобілізованих у придніпровських областях жителів України, стали жертвами штурму. Загалом, до тих, хто перебував у німецькій окупації була страшенна недовіра з боку влади і нерідко потрібно було "спокутувати кров'ю" своє перебування в окупації.
	Від гітлерівців звільнено Житомир. Але місто втримати не вдалося через контрнаступ німців на Київ.
	Остаточне звільнення Житомира.
	Корсунь-Шевченківська битва. Називають " Сталінград на Дніпрі ". Оточено понад 50 тис. нацистів. Відкрився шлях для визволення від німців та їх союзників Правобережної та Західної України.
	Кримська наступальна операція. Після цього все кримсько-татарське населення (приблизно 240 тис.) звинувачено в колабораціонізмі й депортовано в Середню Азію.
	Львівсько-Сандомирська операція. Радянські війська розбили німецько-угорські угруповання і зайняли Західну Україну та частину Польщі.
	Яссько-Кишинівська операція. Виведено з війни Румунію. Вигнано нацистів із Молдавської РСР та Ізмаїльської (нині входить в Одеську) області УРСР.
	Карпатсько-Ужгородська операція. Внаслідок неї 8 жовтня звільнено останній населений пункт УРСР в її довоєнних межах (село Лавочне, Дрогобицька, нині Львівська, область). Із Закарпаття нацистів вигнали 28 жовтня – цей день відзначається як дата цілковитого звільнення України.

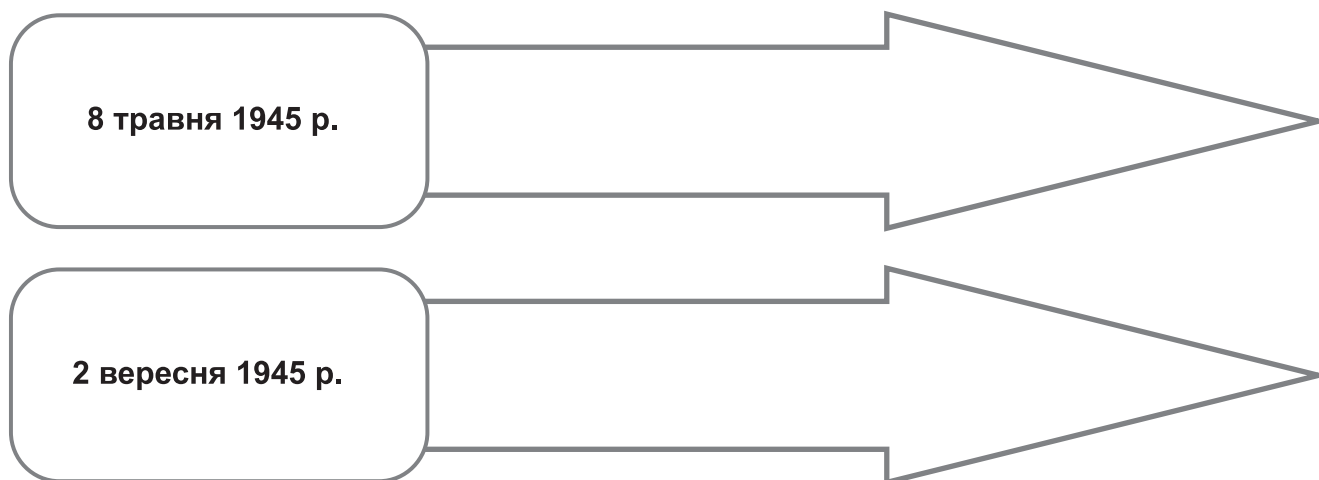

6. Внесок українців у визволення народів Європи від нацизму

Чисельність українців у арміях союзників					
СРСР	Польща	УПА	США	Британія	Франція

Незначна частина українців стала на бік Німеччини та її союзників. Переважна більшість з них пішли на такий крок, намагаючись вижити в умовах німецької окупації. Деякі пов'язували із Німеччиною перспективу здобуття незалежності України від СРСР. Граючи на національних почуттях, німецьке командування на завершальному етапі війни створювало українські військові формування. На початковому етапі Німеччиною з українців було сформовано батальйони "Роланд" та "Нахтігаль".

Українці на полях війни	
Серед полководців і воєначальників – сотні українців. У Червоній Армії 2072 українці удостоєні звання Героя Радянського Союзу (32 особи – двічі, 1 – тричі). 3 7 млн. орденів і медалей, вручених солдатам і офіцерам Червоної Армії, 2,5 млн. одержали жителі України.	
	Радянський льотчик-винищувач. Найбільш результативний ас Союзників. На рахунку 64 повітряні перемоги. Тричі Герой Радянського Союзу.
	Лейтенант Червоної Армії. Встановлював Прапор Перемоги над Рейхстагом 1 травня 1945 р.
	Національний герой кримськотатарського народу. Радянський льотчик-ас, двічі Герой Радянського Союзу.
	Лейтенант Червоної Армії. Втік з німецького полону і очолив партизанський загін у Франції. Удостоєний звання Національний герой Франції, Герой Радянського Союзу.
	Генерал-лейтенант Червоної Армії. Від імені СРСР підписав Акт капітуляції Японії 2 вересня 1945 р. на борту лінкора "Міссурі".
	Сержант Корпусу Морської піхоти США. Один із 6 вояків, зафіксованих на культовій фотографії "Підняття прапора над Іводзімою" 23 лютого 1945 р. Відзначений Бронзовою Зіркою, Пурпуровим Серцем.

Втрати України в Другій світовій війні
✓ Матеріальні збитки становили 285 млрд. крб. у цінах 1940 р. (42% усіх втрат СРСР). ✓ Зруйновано 714 міст та близько 30 тис. сіл. ✓ Без домівок залишилось понад 10 млн. осіб. ✓ Точні відомості про людські втрати встановити важко. На сьогодні вони обчислюються в межах 8–10 млн. осіб (фактично загинув кожен 5 українець).